

LASTEN OSALLISUUDEN TUKEMINEN ESIOPETUKSESSA

Eskarilaiset mukaan – vinkkejä osallisuuden tukemiseen

Annika Hätönen ja Saara Katajisto

Opinnäytetyö, syksy 2012

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Diak Etelä, Helsinki

Sosionomi (AMK)

+ lastentarhanopettajan

virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Hätönen, Annika & Katajisto, Saara.

Lasten osallisuuden tukeminen esiopetuksessa. Eskarilaiset mukaan – vinkkejä osallisuuden tukemiseen. Helsinki, syksy 2012, 66 s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Helsinki. Sosiaalialan koulutus-ohjelma, Sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan virkakelpoisuus.

Produktiivisen opinnäytetyön tavoitteena oli valmistaa Eskarilaiset mukaan – vinkkejä osallisuuden tukemiseen -esite. Opinnäytetyössä käsitellään aihetta osallisuuden, esiopetuksen ja vuorovaikutuksen näkökulmista. Lähtökohtana oli suunnata esite peruskoulun yhteydessä toimivien esiopetusryhmien henkilökunnalle.

Eskarilaiset mukaan -esitteen tavoite oli nostaa esille osallisuuden tukemisen tärkeys ja helppous. Esitteen tarkoituksena on antaa käytännön ehdotuksia, joiden avulla osallisuuden tukemisen voi tuoda osaksi ryhmän toimintaa ja lisätä tietoisuutta siitä varhaiskasvatuksessa. Lisäksi esitteen avulla voidaan helpottaa varhaiskasvatusalan ammattilaisten työtä osallisuuden parissa. Esite työstettiin espoolaiseen yhtenäiseen peruskouluun kuuluvan esiopetusryhmän avulla.

Opinnäytetyö perustuu teorianäyttöön, työkokemukseen sekä esitteestä saatuun arviointiin. Arviointi kerättiin lomakkeella, joka jaettiin eri Espoon varhaiskasvatuksen yksiköissä toimiville varhaiskasvatusalan ammattilaisille. Arviointilomake jaettiin vastaajille yhdessä Eskarilaiset mukaan -esitteen kanssa paperi- tai pdf-versiona.

Saatujen arvioiden perusteella esite koettiin selkeäksi ja helppolukuiseksi. Vaikka menetelmät olivat osalle arvioijista entuudestaan tuttuja, he kokivat Eskarilaiset mukaan -esitteen olevan hyödyksi asioiden kertaamisessa ja ajatusten nostattamisessa. Vaikka esitteessä esitetyt toimintatavat olisivat omassa ryhmässä tuttuja ja ne kuuluisivat yksikön toimintatapoihin, on osallisuuden tukemisesta hyvä keskustella tasaisin väliajoin työyhteisössä esitettä hyödyntäen.

Alkuperäisen aikataulun mukaan opinnäytetyön piti valmistua syksyllä 2011, joilloin osallisuus oli vasta tulossa osaksi Espoon varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmaa. Tällä hetkellä osallisuuden tukeminen on vahvasti mukana jokapäiväisessä toiminnassa espoolaisissa varhaiskasvatuksen yksiköissä. Pohdittaessa opinnäytetyön merkitystä, voidaan tulla siihen johtopäätökseen, että esitteestä olisi ollut enemmän hyötyä varhaiskasvatuksen työntekijöille siinä vaiheessa, kun osallisuuden tukemisesta alettiin vasta puhua osana toimintakulttuuria.

Asiasanat: osallisuus, osallisuuden tukeminen, esiopetus, vuorovaikutus, produktiot

ABSTRACT

Hätönen, Annika and Katajisto, Saara.

Supporting Child Participation in Preschool Education.

66 p., 2 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Autumn 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services,
Degree: Bachelor of Social Services.

The objective of the thesis was to create a guidebook on child participation for preschool professionals. The main themes of the thesis are child participation, early childhood education and interaction.

The guidebook emphasizes the importance of supporting participation. It gives practical advice on how to easily increase child participation in daily activities in preschool.

The thesis draws upon scholarly literature on early childhood education, personal work experience within the field, as well as the feedback on the guidebook. Feedback was collected in the form of a questionnaire from education professionals working in various pre-primary education units in Espoo. The questionnaire was distributed along with the guidebook either in paper or .pdf format.

According to the feedback the guidebook was found to be clear and easily accessible. Even though some professionals were already familiar with the methods to support participation, they felt that the guidebook was useful in reintroducing them and raising new thoughts about them.

Participation was introduced into the Espoo Pre-Primary Education Curriculum in autumn 2011. The guidebook would have been very useful for early education professionals at a time when supporting child participation was becoming a part of common practices. The guidebook would be very useful in other municipalities where the methods are not so familiar yet.

Keywords: participation, preschool, interaction

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KOHTI OSALLISUUDEN TOIMINTAKULTTUURIA.....	8
2.1 Osallisuuden määrittelyä	8
2.2 Osallisuuden lähtökohdat	10
2.3 Vuorovaikutus osana osallisuutta	12
2.4 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa Espoossa	14
2.5 Osallisuuden tasot.....	15
2.6 Lapsen osallisuuden mahdollistaminen	20
2.6.1 Osallisuus arkipäivän toiminnassa	20
2.6.2 Sadutus.....	21
2.6.3 Vihreä lippu	24
2.6.4 Ruokaraati	25
3 ESIOPETUS	26
3.1 Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010	27
3.2 Esiopetusikäinen lapsi	28
3.3 Oppimiskäsitys esiopetuksessa.....	30
3.4 Oppimis- ja toimintaympäristö esiopetuksessa.....	31
4 PRODUKTION ETENEMINEN.....	34
4.1 Lähtökohdat ja yhteistyötaho	34
4.2 Työn teoreettiset lähtökohdat ja tavoitteet	35
4.3 Aikataulu ja resurssit.....	36
4.4 Eskarilaiset mukaan -esitteen lähtökohdat ja tavoitteet.....	36
4.4.1 Esitteen kokoaminen ja prosessin kulku	37
4.4.2 Esitteen arviointi.....	38
5 POHDINTA.....	41
5.1 Opinnäytytyön tavoitteiden toteutuminen.....	41
5.2 Eskarilaiset mukaan –esitteen tavoitteiden toteutuminen	42
5.3 Ammatillinen kasvu.....	43

5.4 Pohdintaa opinnäytetyöprosessista	45
LÄHTEET	47
LIITE 1: ARVIOINTILOMAKE	50
LIITE 2: ESKARILAISET MUKAAN, VINKKEJÄ OSALLISUUDEN TUKEMISEEN- ESITE	51

1 JOHDANTO

Opinnäytetyömme aiheena on lasten osallisuuden tukeminen esiopetuksessa. Opinnäytetyössä käsitellään aihetta osallisuuden, esiopetuksen ja vuorovaikutuksen näkökulmista. Työmme aihe syntyi yhteisestä mielenkiinnosta lasten osallisuutta kohtaan. Olemme työskennelleet useita vuosia esi- ja alkuopetusikäisten kanssa ja huomanneet, kuinka vähäistä lasten osallisuuden tukeminen usein on ryhmän toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa.

Produktiivisen opinnäytetyömme tavoitteena on valmistaa Eskarilaiset mukaan – vinkkejä osallisuuden tukemiseen -esite. Suunnitellessamme esitteen ulkoasua ja tiedollista sisältöä päätimme suunnata esitteen kasvatusalan ammattilaisille, koska lasten osallisuuden tukeminen lähtee aikuisten toimintatapojen muutoksesta.

Viime aikoina on kasvatuskeskustelujen keskeinen puheenaihe vaihtunut yksilöllisyyden tukemisesta osallisuuden tukemiseen, sillä lapsen yksilöllisyyden sijaan on siirrytty puhumaan lapsesta tärkeänä vaikuttajana osana ryhmää ja yhteistä toimintaa. (Turja 2011, 46.)

Määriteltäessä lapsen osallisuutta on tärkeää ottaa huomioon se, että lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elinpiiriinsä, jossa hän leikkii, oppii, kasvaa ja keksii. Puhuttaessa osallisuudesta on tärkeää huomioida, että kyse on myös lapsilähtöisyydestä, jossa korostuu yhteisöllisyys. (Suortti & Taimiaho 2009, 5.)

Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulosityksikkö on antanut ohjeistuksen lasten osallisuuden tukemisesta ja siitä, miten se tulee huomioida osana laadukasta varhaiskasvatusta. Vuonna 2011 tulosityksikkö määritteli lapsen osallisuuden kriteerit, jotka jokaisen varhaiskasvatuksen yksikön tulee ottaa osaksi oman toimintansa arviointia. (Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulosityksikkö 2011.) Varhaiskasvatus kattaa päivähoidon 0–5 -vuotiaille sekä esi- ja alkuopetusryhmät.

Produktiona toteutimme esiopetusryhmän työntekijöille Eskarilaiset mukaan - esitteen (LIITE 2: Eskarilaiset mukaan - vinkkejä osallisuuden tukemiseen), joka sisältää käytännön ehdotuksia, joiden avulla voi tuoda lasten osallisuutta näkyvämmäksi ryhmän eri toiminnoissa. Lähdimme työstämään esitettä espoolaiseen yhtenäiseen peruskouluun kuuluvan esiopetusryhmän avulla. Kyseisen peruskoulun lasten ikäjakama on 6–16 vuotta.

Esitteen tavoitteena on tuoda esiin, miksi lasten osallisuuden tukeminen on tärkeää. Kokemuksemme perusteella ongelmaksi lasten osallisuuden mahdollistamisessa on aikuisten mielestä usein muodostunut arjen kiire ja suuret ryhmäkoot. Haluamme esitteen avulla tuoda esiin osallisuuden tukemisen tärkeyden lisäksi sen helppouden. Yksinkertaisuudessaan osallisuuden tukeminen lähtee pienistä teoista, joissa lapsen ääni tulee kuulluksi, kuten juhlassa esitettävän laulun valinnasta. Osallisuuden tukeminen on lapsen kuuntelemista ja aitoa läsnäoloa joka päivässä arjessa.

Puhuttaessa lapsen osallisuuden tukemisen tärkeydestä on hyvä huomioida, että mitä varhaisemmassa vaiheessa lapsella on mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä ottaa vastuuta omista teoistaan, sen paremmin hänelle kehittyy kyky myöhemmin ottaa vastuuta myös yhteiskunnallista kysymyksistä. Osallisuudella on myönteinen vaikutus lapsen minäkuvan muodostumiseen ja se vahvistaa lapsen itsetunnon kehitystä.

2 KOHTI OSALLISUUDEN TOIMINTAKULTTUURIA

Osallisuuden tukeminen lasten parissa luo tärkeän pohjan omien mielipiteiden esille tuomiseen. Kun lapset pääsevät toimintaan osalliseksi jo suunnitteluvaiheessa ja näin vaikuttamaan ryhmän toimintaan, he saavat hyvän perustan itsensä ilmaisulle myös tulevaisuudessa. Mitä varhaisemmassa vaiheessa lapsen osallisuutta tuetaan, sitä parempi pohja syntyy lapsen mahdollisuuksille osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen myöhemmässä vaiheessa elinkaarta.

2.1 Osallisuuden määrittelyä

Lapsen osallisuus on määritelty Yhdistyneiden Kansakuntien Yleissopimuksessa lapsen oikeuksista (1989). Jokaisella lapsella, joka pystyy muodostamaan oman näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Näkemykset on otettava huomioon lapsen kehitystason ja iän mukaisesti. Lisäksi lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. YK:n yleissopimuksessa lapsen osallisuus mainitaan kuudessa eri artiklassa.

Viime aikoina on kasvatustieteiden keskeinen puheenaihe vaihtunut yksilöllisyyden tukemisesta osallisuuden tukemiseen, sillä lapsen yksilöllisyyden sijaan on siirrytty puhumaan lapsesta tärkeänä vaikuttajana osana ryhmää ja yhteistä toimintaa. (Turja 2011, 46.)

Osallisuutta määriteltäessä on hyvä ottaa huomioon ihmisen tarve sisäistää kokemuksiaan ympäröivään maailmaan ja kulttuuriin. Lapsen kohdalla on tärkeää huomioida hänen osallisuus jokapäiväisissä arjen toiminnoissa, ja mahdollistaa lapsen tuntemus hänen huomioimisestaan ja tärkeydestä. Näin lapsi kokee tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi. Osallisuutta lapsi kokee sosiaalisissa suhteissaan ja arjen ympäristössä. Lapsen osallisuus tapahtuu vuorovaikutussuhteessa, johon ei välttämättä tarvita sanallista

kommunikaatiota. Lapselle tulee taata tunne yhteenkuuluvuudesta yhteisöön ja näin tukea lapsen osallisuutta ryhmän päätöksenteoissa ja toiminnoissa. (Leinonen, Ojala & Venninen 2010, 5–6.)

Määritellessä lapsen osallisuutta on tärkeää kiinnittää huomiota, että lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elinpiiriinsä, jossa hän leikkii, oppii, kasvaa ja keksii. Puhuttaessa osallisuudesta on tärkeää, että kyse on myös lapsilähtöisyydestä, jossa korostuu yhteisöllisyys. (Suortti & Taimiaho 2009, 5.)

Määriteltäessä osallisuutta laajasti, voidaan todeta, että se on lapsen liittymistä yhteisöön, siihen kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuus rakentuu vastavuoroisena toimintana, ja tämä edellyttää lapsen aktiivista mukaan tulemistä ja lapsen huomioon ottamista. Osallisuudella on laajentava vaikutus lapsen kokemuksiin ja ajatusmaailmaan. (Suortti & Taimiaho 2009, 5.)

Mitä varhaisemmassa vaiheessa lapsella on mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä ottaa vastuuta omista teoistaan, sen paremmin hänelle kehittyy kyky myöhemmin ottaa vastuuta myös yhteiskunnallista kysymyksistä. Osallisuudella on myönteinen vaikutus lapsen minäkuvan muodostumiseen ja se vahvistaa lapsen itsetunnon kehitystä. Lapsen kokonaisvaltainen osallisuus edellyttää lapsen kanssa toimivilta aikuisilta aitoa läsnäoloa, jotta lapsi kokee tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi.

Osallisuutta määriteltäessä sotketaan osallisuus usein osallistumiseen, mutta ne kuitenkin tarkoittavat hieman eri asioista. Usein osallistumisella tarkoitetaan osallistumista johonkin tilanteeseen tai tapahtumaan, joka on jonkun tai jonkin muun järjestämää toimintaa, johon osallistuja ei itse voi vaikuttaa. Osallisuus taas voidaan tulkita niin, että lapsi itse sitoutuu toimintaan ja ottaa tilanteesta kokonaisvaltaisen vastuun sekä haluaa vaikuttaa asioiden kulkuun. Osallisuudella tarkoitetaan myös sitä, että lapsi kokee asioihin vaikuttamisen ja niistä päättämisen sekä kokemuksen kautta syntyvän sitoutumisen. (Piironen 2007, 5.)

Osallistuminen voidaan mieltää ensimmäiseksi askeleeksi kokonaisvaltaiselle osallisuudelle. Osallisuus ei merkitse vain osallisena olemista. Osallistuja voi olla mukana muiden järjestämässä toiminnassa, mutta tällöin hän ei kuitenkaan ole saanut itse välttämättä olla vaikuttamassa toiminnan sisältöön. Esiopetuksessa voidaan esimerkiksi pitää tärkeänä alkuna osallisuudelle sitä, että lapsi kokee positiivisena asiana sen, että hän saa olla mukana ryhmän yhteisessä toiminnassa. (Turja 2011, 46–47.)

2.2 Osallisuuden lähtökohdat

Jo varsin pienellä lapsella on taito tunnistaa omia kykyjään, taitojaan ja vaikeuksiaan. Esikouluikäinen pystyy arvioimaan melko realistisesti omaa osaamistaan ja kykenee tunnistamaan omaa erilaisuuttaan ikätovereihinsa verrattuna. Esikoululainen voi asettaa itselleen pieniä tavoitteita. Jo nuorillakin lapsilla on edellytyksiä osallistua itseään koskevien asioiden pohdintaan. (Kykyri 2007, 203.)

Tärkein perustelu lapsen osallistumiselle itseään koskeviin neuvotteluihin on pääasiallisesti se, että mahdollisuus osallisuuteen motivoi ja sitouttaa lasta toimimaan yhteisen päämäärän puolesta. Mikäli lapsen osallisuus evätään, hänen sitoutumisensa päämäärän toteuttamiseen voi pahimmassa tapauksessa jäädä kokonaan tapahtumatta. On todennäköisempää, että lapsen kehittymistavoitteet ja tukitoimet toteutuvat yhdessä lapsen kanssa määriteltynä paremmin kuin tilanteessa, jossa aikuiset päättävät lapsen puolesta häntä itseään koskevissa asioissa. (Kykyri 2007, 203–204.)

Kouluissa on usein havaittu osallisuuden epäonnistuminen. Kunnan koulutoimea koskevassa päätöksenteossa lapsia kuullaan harvoin. Lasten mielipiteitä heitä koskevissa keskusteluissa ei valitettavasti usein kuulla, vaikka heillä olisi paljon annettavaa päätöksen teon tueksi. Heidän tietonsa tulisi osata nostaa esiin oikealla tavalla. Usein emme edes havaitse, että tärkeä näkökulma puuttuu, vaikka lapset ovat oman arkinsa asiantuntijoita. (Kykyri 2007, 199.) Kokemuksemme mukaan sama havainto voidaan tehdä myös esiopetuksen

puolella. Esiopetuksessa valitettavan usein lapsen ääni jää kuulumattomiin. Yksilöllinen esiopetuksen suunnitelma laaditaan jokaiselle lapselle esikouluvuoden alkaessa (Espoon kaupunki 2012). Keskustelu käydään lapsen, huoltajan ja esiopettajan välillä, mutta usein lapsi on vain osan keskustelusta läsnä tai vain kuuntelijan roolissa. Keskustelu olisi hyvä käydä lapsen ikätasoa vastaavalla kielellä, jolloin lapsella on paremmat mahdollisuudet tuoda esille omia mielipiteitään ja näkemyksiään itseään koskevissa asioissa.

Tilastollisesti Suomi on maailman kärkimaita lasten ja nuorten oppimistuloksissa (Koulutuksen tutkimuslaitos 2012). Samanaikaisesti lasten ja nuorten kouluviihtyvyys on heikkoa (YLE 2009). Hyvinvointivaltiossa meillä kuitenkin olisi kaikki mahdollisuudet kehittää ja tukea kouluviihtyvyyttä. Edellytyksenä kouluviihtyvyyden parantamiseen on mielestämme se, että lapset pääsevät toteuttamaan osallisuuttaan jo toiminnan suunnitteluvaiheessa. Tämän avulla he sitoutuvat toimimaan yhteisen hyvän eteen.

Osallisuus edellyttää lasten aktiivista motivointia pelkän osallistumisen sijaan. Lapsia tulee alusta alkaen innostaa ja valmentaa osallisuuteen. Onnistumisen kokemukset pieneenkin yksittäiseen asiaan vaikuttamisessa, lisäävät luottamusta ja rohkeutta vaikuttaa myös isommissa kysymyksissä. Aikuisen tulee huolehtia tarpeellisen tiedon jakamisesta ja vastaanottamisesta, sopivien vastuiden ja tehtävien antamisesta sekä käytännön vaikutusmahdollisuuksien tarjoamisesta ja niiden hyödyntämisestä. Oikeudesta ja mahdollisuudesta osallisuuteen tulisi keskustella lasten kanssa. Lapsen oikeuksista tulisi puhua koulussa ja lasten kanssa tulisi pohtia, miten he voisivat osallistua käytännössä toiminnan suunnitteluun. Keskustelussa olisi hyvä ottaa esille, miksi osallisuus on tärkeää, eli kuinka siinä opitaan vähitellen taitoja, jotka ovat myöhemmin arvokkaita. (Kykyri 2007, 214–215.)

Lapsille tärkeintä osallisuuden tukemista on kuitenkin se, että he voivat vaikuttaa tekemisellään jatkuvasti omaan elinpiiriinsä nykyhetkessä - vaikuttaa ympäristöönsä, jossa he leikkivät ja oppivat. Tämän vuoksi olisi tärkeää ottaa lapset mukaan oman ympäristönsä suunnitteluun ja tätä kautta tukea kestävästä kehityksen edistymistä. (Karlsson & Stenius 2005, 8.)

2.3 Vuorovaikutus osana osallisuutta

Vuorovaikutus on tärkeä osa kasvatusalan ammattilaisen työtä. Vuorovaikutus kattaa suuren osan ihmisten välisestä viestinnästä. Se ei ole pelkästään aikuisen ja lapsen välistä, vaan tarkoituksena on kiinnittää huomiota myös työntekijöiden väliseen vuorovaikutukseen ja sen parantamiseen. Vuorovaikutuksen luomiseen vaikuttavat työntekijän ammattitaidon lisäksi hänen asenteensa.

Hyvässä vuorovaikutussuhteessa edellytetään tiettyjä asenteita. Asenteissa tulee huomioida jokin toiminta-ajatus ja siihen liittyvät tunteet sekä tapa, jolla toiminta toteutuu käytännössä. Edellämainitut asiat liittyvät vuorovaikutussuhteissa useisiin asioihin ja tämän vuoksi toiminnan alkaessa tulisi tarkasti miettiä asenteita, joiden varassa toiminta tulisi toteuttaa. Asenteiden yläpuolella voi olla ryhmän laatimat arvot ja ihanteet. Arvoja ei sellaisenaan pystytä vuorovaikutussuhteessa toteuttamaan, vaan ne ovat lähinnä viittoja, jotka ohjaavat suhteen suuntaa. Arvot koetaan kuitenkin tärkeiksi ja niiden olisi hyvä heijastua ryhmän tavoitteissa ja toteutuksessa. (Kiesiläinen 2004, 79.) Ryhmän aikuisten tulisi keskustella asenteistaan osallisuuteen ja kiinnittää huomiota yhtenäisen linjan säilyttämiseen. Näillä toimilla ryhmän arvoilla on mahdollisuus siirtyä jokapäiväiseen toimintaan ja osallisuuden toteutuminen mahdollistuu. Kun asenteet ja arvot ovat yhtenäiset koko ryhmän tasolla, kaikki pystyvät paremmin sitoutumaan osallisuuden toteuttamiseen.

Vuorovaikutuksen toteutumisen vastuu on aina kasvatusalan ammattilaisella. Vastuu vuorovaikutuksesta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapselta otetaan pois kaikki tehtävät ja vastuut, vaan kaikkien on kannettava oma osansa sovituista vastuista. (Kiesiläinen 2004, 81–82.) Vuorovaikutussuhteen onnistumiselle on tärkeää se, että kasvatusalan ammattilainen tiedostaa lapsen ikätasonmukaisen vastuunkantokyvyn. Osallisuuden tukemisen kannalta on tärkeää, että lapsi

kokee tulevansa kuulluksi osana aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta.

Vuorovaikutussuhteessa välittäminen tarkoittaa sitä, että on aidosti kiinnostunut toisesta ihmisestä. Lapsesta välittäminen ja kunnioitus on vuorovaikutussuhteessa tärkeää. Aikuisen tulisi muistaa, että kunnioitusta ei tarvitse kenenkään erikseen ansaita. (Kiesiläinen 2004, 83–84). Jotta lapsen osallisuus toteutuu, tulee lapsen kokea, että aikuinen aidosti kuuntelee häntä ja hänen näkemyksensä huomioidaan sekä mielipiteitä arvostetaan. Näin lapsi kokee olevansa arvokas ja että hänestä välitetään.

Vuorovaikutuksessa kuuntelemisen taito on tärkeää. Aikuisen on opeteltava kuuntelemaan keskittyneesti, lapsen lähtökohdat huomioiden sekä ymmärtämään, mitä lapsi tarkoittaa. Mikäli asian ymmärtämisessä on hankaluuksia, tulee aikuisen osata tarkentaa sen, mitä luulee ymmärtävänsä, sillä oikein ymmärtäminen on tärkeää niin onnistuneessa vuorovaikutussuhteessa kuin osallisuuden toteutumisessa. Vuorovaikutussuhteessa ymmärtämyksen tulee olla aktiivista, sillä silloin kaikki kykenevät myös toimimaan asian hyväksi. (Kiesiläinen 2004, 85, 88.)

Vuorovaikutuksen yksi peruspilari on rehellisyys. Aikuisen tulee osata sanoa, mikä on tärkeää ja tukea lasta tuomaan oman näkemyksensä asiasta esille. Vuorovaikutuksessa pelätään usein ottaa esille hankalia ja negatiivisia asioita ja niistä selviämistä. Kun vaikeista asioista käydään keskustelua, on tärkeää sopia yhteiset tavoitteet. Tavoitteista tärkein on hyvän vuorovaikutussuhteen aikaansaaminen. (Kiesiläinen 2004, 89–90.) Mikäli negatiivisia asioita ei pystytä ottamaan esille, ei voida puhua aidosta vuorovaikutussuhteesta. Lasta tulisi kannustaa tuomaan esille myös omasta mielestään vaikeita asioita. Omalla rehellisellä toiminnallaan aikuinen voi antaa mallin lapselle luottamuksellisesta ja avoimesta vuorovaikutussuhteesta.

Kokemuksemme mukaan toimiva vuorovaikutussuhde aikuisen ja lapsen välillä luo pohjan osallisuuden tukemiselle. Ilman toimivaa vuorovaikutussuhdetta ei voida puhua osallisuuden toteutumisesta. Jos lapsi ei koe pystyvänsä täysin

luottamaan aikuiseen, ei vuorovaikutussuhdetta pääse muodostumaan, eikä hän välttämättä uskalla tuoda esille omia ajatuksiaan. Silloin ei myöskään pääse syntymään luottamuksellista ja avointa suhdetta aikuisen ja lapsen välillä, jolloin osallisuuden tukemisen tavoitteet eivät täyty.

2.4 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa Espoossa

Espoon kaupunki on määritellyt varhaiskasvatuksessa toteutettavan lapsen osallisuuden (2011). Osallisuuden tukemisesta julkaistu esitys on jaettu kaikille suomenkielisen varhaiskasvatuksen yksiköille. Espoon varhaiskasvatuksen tulosityksikkö on määrännyt seuraavaan varhaiskasvatussuunnitelma (vasu) katselmukseen keskeiseksi teemaksi lapsen osallisuuden. Lisäksi osallisuuden tukeminen on nostettu esille myös Espoon kaupungin uudessa esiopetussuunnitelmassa (Espoon kaupunki 2012).

Varhaiskasvatuksessa tulee ottaa huomioon, että lapsi on osa kotia, ympäröivää yhteiskuntaa ja ajankohtaisia yhteiskunnallisia tapahtumia. Lapsi saa positiivisia kokemuksia yhteisöön kuulumisesta huomaamalla, että hänen mielenkiinnon kohteistaan ja elämyksistään ollaan kiinnostuneita. Ryhmän yhteiset kokemukset muodostuvat yksittäisen lapsen kokemuksista. Lapsilla tulee olla oikeus kasvattajaan, joka kunnioittaa ja kuuntelee häntä. Lapsen kanssa työskentelevien aikuisten tulee kiinnostua lapsen maailmasta yhä uudelleen. (Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulosityksikkö 2011.)

Lapsen tarpeiden huomioiminen mahdollistaa lapsen osallisuuden. Ryhmän tulee olla valmis muuttumaan ja kehittymään lapsen tarpeiden mukana. Lapsen osallisuus on lapsen oikeutta itsensä ilmaisuun. Jokaisella lapsella on oikeus iloita itsestään ja kokea, että muutkin nauttivat hänen läheisyydestään. Jokaisella lapsella on ominainen tapa ilmaista itseään. Aina ilmaisu ei tule huulilta, vaan se on luettavissa kehonkielestä, ilmeistä tai muusta lapselle luontaisesta tavasta ilmaista itseään. Osallisuus rakentuu lapsen kokemuksesta, että on merkityksellinen omana itsenään. (Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulosityksikkö 2011.)

Osallisuus on lapselle myös valintojen tekoa ja vastuun ottamista omista päätöksistään. Käytännössä osallisuus on usein lasten omien ideoiden toteuttamista, josta syntyy innostusta ja sitoutumista toimintaan. Lapsi kokee halua olla yksi muiden joukossa. Lisäksi osallisuus on omatoimisuutta. Tämä velvoittaa järjestämään lapselle tarpeeksi aikaa harjoitteluun. Lapsi saa myös mahdollisuuden auttaa ja opettaa muita. Kun lapsi saa osallistua toiminnan suunnitteluun, hänelle kehittyy taito ottaa huomioon toisten toiveet ja näkemykset sekä kyky asettua toisen asemaan. (Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulossyksikkö 2011.)

Lapsen osallisuus ei tarkoita hänen kaikkien toiveidensa täyttämistä vaan aikuisen vastuullisuutta lapsista. Yhdessä toimiminen ja kaikkien huomioon ottaminen on yksi osallisuuden peruspilareita. Se ei tarkoita, että kaikki saavat tehdä mitä ja milloin haluavat. Kaikista rutiineista ei tule luopua, vaan niihin tulee hakea tietynlaista joustavuutta. (Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulossyksikkö 2011.)

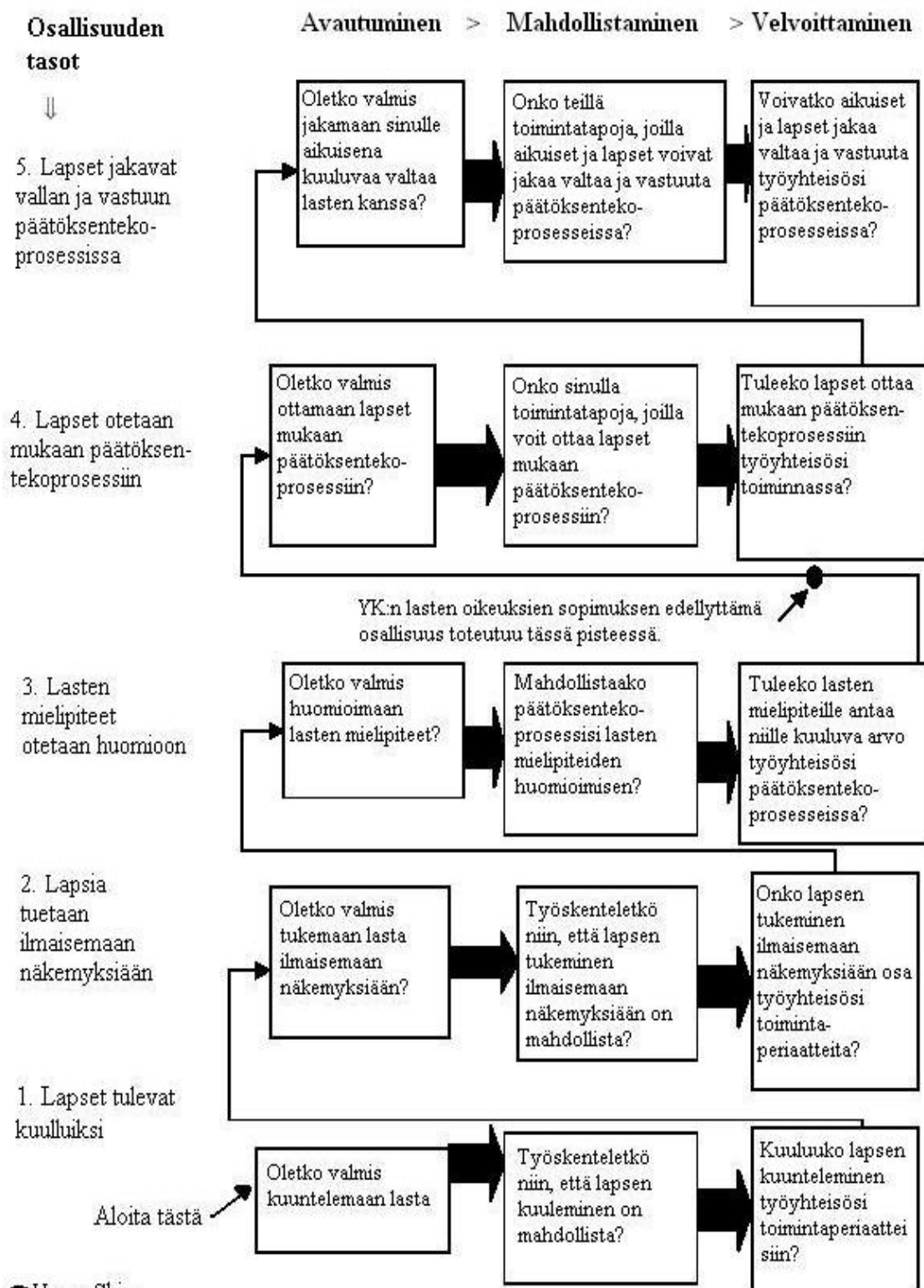
2.5 Osallisuuden tasot

Opinnäytetyömme pohjana olemme käyttäneet Jonna Leinosen (2010) kääntämää Harry Shierin Osallisuuden tasot- kaaviota. Shier painottaa, että hänen kaavionsa tarkoituksena ei ole pyrkimys viidennelle eli korkeimmalle tasolle, vaan liikkua vapaasti kaavion sisällä tasolta toiselle lapsen kehityksen ja ikätason mukaisesti. Lapselle ei saa tulla tunnetta, että hänelle annetaan liikaa vastuuta, jota lapsi ei kykene ottamaan vastaan.

Päädyimme käyttämään Shierin kaaviota, sillä kaaviota käytetään Espoon varhaiskasvatuksessa arvioimaan lapsen osallisuuden toteutumista ryhmän toiminnassa. Mielestämme kaavio on selkeä ja siinä otetaan huomioon YK:n lasten oikeuksien sopimuksen toteutuminen. Kaavio on viety vähimmäisvaatimustasosta astetta pidemmälle, jolloin kokonaisvaltainen osallisuus on mahdollista tuoda osaksi toimintaa.

Kootessamme Eskarilaiset mukaan -esitettä kiinnitimme huomiota Shierin Osallisuuden tasot -kaavion mahdollistamisosioon. Eskarilaiset mukaan -esitteessä olevien menetelmien avulla voidaan nostaa esiin lapsilta tulleita aiheita, jolloin lasten kuuleminen, näkemysten ilmaisuntukeminen ja mielipiteiden huomioiminen tulee osaksi toiminnan suunnittelua. Neljännessä ja viidennessä tasossa puhutaan lasten ottamisesta mukaan päätöksentekoprosessiin sekä vallan ja vastuun jakamisesta. Nämä tasot täyttyvät, kun lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin ja aikuinen mahdollistaa vallan sekä vastuun jakamisen esiopetusryhmässä. Esimerkiksi lapset saavat äänestää yhdessä demokraattisesti toiminnan aiheen, jonka lapset ovat kokeneet mielenkiintoiseksi. Näin aikuinen ei yksin päättää toiminnan aihetta, vaan jakaa omaa valtaansa päätöksentekoprosessissa. Lisäksi aikuinen jakaa aiheen ja toiminnan suunnitteluvastuuta lapsille.

©Harry Shier

Kuva 1 – Shierin osallisuuden tasot, käännös Jonna Leinonen, 11.6.2010
(Leinonen 2010, 18.)

Leinonen (2010) tulkitsee omassa pro gradu -tutkielmassaan Lapsen osallisuuden mahdollistaminen päiväkodin toimintakulttuurissa Shierin kaaviota osallisuuden tasoista. Siinä lähtökohtana osallisuuden polulle on lapsen kuunteleminen, johon aikuisen on sitouduttava. Tämä on edellytyksenä toimivalle vuorovaikutussuhteelle. Aikuisen velvollisuudeksi jää mahdollistaa asenteiden ja toimintaympäristön kautta lapselle kuulluksi ja huomioiduksi tuleminen. Vasta näiden asioiden tultua osaksi arkirutiineja voidaan siirtyä seuraavalle tasolle.

Toisena askelmana on Shierin mukaan lapsen oman mielipiteen esille tuominen ja huomioiminen. Aluksi aikuisen tulee kiinnittää huomiota siihen, miten lasta voi tukea omien mielipiteiden ilmaisemiseen. Lasten mielipiteiden ilmaisemattomuuteen voi olla useita syitä, kuten yhteisen kielitaidon puuttuminen tai lasten kokemus siitä, että heidän mielipiteillään ei ole merkitystä. Aikuisen tulee selvittää nämä syyt ja kiinnittää huomiota siihen, että kaikkien lasten mielipiteiden ilmaisua rohkaistaan. Aikuisten tulee kiinnittää huomiota siihen, että heillä on riittävästi reseursseja ja halua lasten tukemiselle mielipiteiden ilmaisussa. (Leinonen 2010, 19.)

Kolmannella tasolla aikuisten tulee kiinnittää huomiota lasten mielipiteisiin. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että aikuinen toimii lapsen käskytettävänä ja toimii lapsen mukaan aina kun lapsi haluaa keksiä jotain uutta. Ryhmätoiminnassa on mahdotonta täyttää jokaisen lapsen tahtoa, mutta aikuisen tulee kuitenkin huomioida lapsen mielipide sekä selvittää lapselle mitkä lapsen esityksestä on mahdollista toteuttaa käytännössä. Lapsen tulee saada toiminnalle perustelut, sillä joskus on perusteltua toteuttaa lapsen esiin tuoma asia aikuisen parhaaksi näkemällä tavalla. Perustelu mahdollistaa lapsen sitoutumisen toimintaan. Aikuisten asennemaailma on tämän kolmannen tason keskiössä. (Leinonen 2010, 19.)

Ammatillisena velvoitteena tulee olla lasten mielipiteiden ja näkemysten huomioimisen toteutuminen ryhmän jokapäiväisessä arjessa. Aikuisten omien asenteiden tarkastelun jälkeen tulee kiinnittää huomiota ryhmän

toimintakulttuuriin ja näin mahdollistaa lapsen mielipiteiden huomioiminen osana ryhmän arkea. (Leinonen 2010, 19–20.)

Lasten oikeuksien sopimuksen mukaiset edellytykset täyttyvät Shierin mukaan vasta kolmannen tason kriteerien täytyttyä. Lapsen osallisuuden kunnioittaminen toteutuu kasvatusorganisaatiossa, kun toiminnassa huomioidaan lapsen mielipiteiden kuuleminen ja toimitaan lapsen ikätaso huomioon ottaen. (Leinonen 2010, 20.)

Neljännellä tasolla lapsi on mukana jo päätöksentekoprosessissa. Päätöksentekoprosessilla tarkoitetaan, että aikuisella säilyy toiminnan vastuu, vaikka hän luovuttaa osan omasta vallastaan lapselle. Aikuisten tulee yhdessä lasten kanssa keskustella ja miettiä päätettävästä asiasta. Tällöin aikuisen tulee aktiivisesti huomioida lapsen näkemys ja tukea lasta sen esiin tuomisessa. Neljännen tason toimintaan kuuluu demokraattinen päätös siitä, millä tavoin lapsen näkemys voidaan toteuttaa tai jättää toteuttamatta. Lasten osallisuuden mahdollistamiseen tulee kaikkien aikuisten olla sitoutuneita. Tästä asiasta tulee keskustella laajamittaisesti ja syvällisesti koko työyhteisössä. (Leinonen 2010, 21.)

Kahden viimeisen tason erot ovat vähäisemmät kuin edellisten tasojen. Viidennellä tasolla vallan ja vastuun jakaminen aikuiselta lapselle on merkittävin ero neljännen ja viidennen tason välillä. Lasten osallisuuden toteutumisen edellytyksenä aikuisten tulee hyväksyä vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa. Aikuisen tulee kuitenkin auttaa lasta vastuunkantamisessa. Lapsen tulee saada harjoitella ikätasonsa mukaista vastuun jakamista. Aikuisen on tällöin taattava lapsen turvallinen olotila. Huomioidessa lapsen ikätasoa tulee olla tarkka siitä, että lapselle ei tule liian vaikeita asioita päätettäväksi eikä asioita joista lapsi ei halua vastuuta. (Leinonen 2010, 22.)

Vallan ja vastuun jakamisesta tulee keskustella niin aikuisten kuin lasten kanssa ennen käytännön toimiin siirtymistä. Tällöin tulee pohtia tapoja, joiden avulla mahdollistetaan lapsen mukaan pääsy prosessiin, päättämään ja ottamaan vastuuta, esille tuomistaan asioista. Kun päätöksenteoista päästään

käytännöntasolle ja saadaan toiminta osaksi arkirutiineja, voidaan todeta, että Shierin viisi tasoinen malli toteutuu puhuttaessa lasten osallisuuden tukemisesta. (Leinonen 2010, 22.)

2.6 Lapsen osallisuuden mahdollistaminen

Osallisuuden tukeminen lähtee aikuisen toiminnasta ja ajattelutapojen muutoksesta. Menetelmät tulevat osaksi ryhmän toimintaa vain, jos aikuinen antaa siihen omalla toiminnallaan ja toiminnan suunnittelullaan mahdollisuuden.

Espoolaisten koulujen toiminnassa on suosituksena pitää oppilaille esimerkiksi ruokaraati, jossa jokaisen luokka-asteen lapset ovat osallisina. Lisäksi oppilaskunnan toiminta kouluissa ylettyy aina esiopetukseen asti. Useissa espoolaisissa kouluissa ja päiväkodeissa on käytössä valtakunnallinen ympäristöohjelma Vihreä lippu, joka on toimiva osallisuuden menetelmä. Onnistuneessa Vihreä lippu -ohjelmassa on kriteerinä lapsen osallisuus niin suunnittelussa, toteutuksessa kuin arvioinnissakin. Sadutus on menetelmänä helppo tapa osallistaa lasta jo tutustumisvaiheessa. Sadutuksessa aikuinen toimii vain välillisesti lapsen äänen dokumentoijana.

Koulun yhteydessä toimivissa esiopetusryhmissä on usein enemmän mahdollisuuksia lasten pidempiaikaiseen osallisuuden tukemiseen kuin päiväkodin esiopetusryhmässä. Useimmat koulun yhteydessä toimivan esiopetusryhmän lapsista siirtyvät saman koulun oppilaiksi. Jo esiopetuksessa opitut periaatteet, toimintatavat ja osa menetelmistä kulkee lapsen mukana koko peruskoulun ajan. Hyvänä esimerkkinä tästä on ympäristöohjelma Vihreä lippu, johon koko koulu, oppilaat ja henkilökunta sitoutuvat.

2.6.1 Osallisuus arkipäivän toiminnassa

Osallisuuden tukeminen lähtee pienistä, yksinkertaisista mutta merkittävistä teoista. Näitä asioita ei usein mielletä lapsen osallisuuden tukemiseksi, sillä ne

jo kuuluvat ryhmän toimintakulttuuriin. Esimerkiksi lapsen osallisuuden tukemista on aamulla lapsen henkilökohtainen huomioiminen toivottamalla huomenta ja päivän päätteeksi jokaiselle lapselle sanotaan näkemiin. Tämä on tärkeä osa lapsen yksilöllistä huomioon ottamista.

Järjestäjätoiminta auttaa lasta ottamaan vastuuta yhteisistä asioista. Järjestävuoroja valitessa tulee kuunnella lasten ehdotuksia, miten vuoro saadaan kiertämään tasapuolisesti. Osallisuus on myös vastuuseen kasvattamista. Tästä voidaan mainita esimerkkinä omista tavaroistaan huolehtimista sekä jälkien siivoamista leikin päätyttyä.

Siirtymätilanteissa voidaan lasten kanssa miettiä, minkälaisen leikin tai pelin avulla siirrytään seuraavaan toimintaan. Juhlien ohjelmanumeroiden suunnittelussa olisi hyvä näkyä lapsen käden jälki, kuten myös askartelujen ja käsitöiden suunnittelussa.

Osallisuuden tukeminen näkyy arkipäivän toiminnassa, kun lapsi tulee kuulluksi ja hänen mielipiteensä sekä näkemyksensä tulee huomioituksi. Leinosen (2010) käyttämän Shierin osallisuuden tasomallin mukaan kolme ensimmäistä tasoa täyttyvät, kun edellämainitut asiat otetaan huomioon toiminnan toteutuksessa. Osallisuuden tukemista voidaan syventää, kun lapsi otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin ja aikuinen jakaa vastuutaan lapsen kanssa.

2.6.2 Sadutus

Sadutus on menetelmänä helppo ja tuloksellinen tapa tukea osallisuutta esiopetuksessa. Menetelmä on yksikertainen tapa päästä lapsen maailmaan ja mahdollistaa lapselle menetelmä, jolla hän voi tuoda esille omia ajatuksiaan ja aloitteitaan. Saduttamalla lasta työntekijällä on mahdollisuus tutustua lapseen henkilökohtaisella tavalla nopeasti. Menetelmä myös viestittää lapselle, että aikuinen on aidosti kiinnostunut hänen maailmastaan ja arvostaa hänen mielipidettään. (Karlsson 2005, 41, 44.)

Lyhykäisyydessään sadutuksella tarkoitetaan sitä, että ryhmän aikuinen viestittää omilla teoillaan, että lapsi ja hänen mielipiteensä ovat arvokkaita. Sadutusmenetelmässä lapselle sanotaan: *”Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.”* Saduttaja ei anna sadutettavalle aiheita eikä tee lisäkysymyksiä. Saduttaja kirjaa sadun sana sanalta aivan siten kun sadun kertoja sen kertoo. Saduttajan tehtävänä on keskittyä kuuntelemaan kertomusta. Kertomuksen päätyttyä saduttaja lukee tarinan kertojalle, joka voi halutessaan muuttaa tarinaansa, näin tarina pysyy kertomuksen luojaan päätäntävällässä. (Karlsson 2005, 44.)

Sadutus kannattaa aloittaa heti toimintakauden alussa. Toimintakauden alkaessa lapset on hyvä jakaa kiinteisiin noin neljän hengen pienryhmiin. Pienryhmä lisää lapsen osallisuutta paremmin kuin saduttaminen suuressa ryhmässä. Ryhmään on hyvä valita sekä tyttöjä että poikia ja eri asioista kiinnostuneita lapsia. Mikäli on mahdollista, pienryhmään on hyvä valita sekä lukutaidottomia että lukutaitoisia lapsia. Pienryhmiä muodostettaessa vastuu on aina aikuisella, vaikka lasten osallisuudesta puhutaankin. Tällä toiminnalla taataan se, ettei kukaan lapsista jää ilman ryhmää ja tunne itseään ulkopuoliseksi. (Karlsson 2005, 44.)

Pienryhmässä yksittäinen lapsi saa paremmin tilaa ja aikaa tuoda esiin omia ajatuksiaan sekä perustella niitä. Pienryhmässä on parempi mahdollisuus myös keskustella ja kuunnella toisten lasten kommentteja sekä pohdintoja kuin suuressa ryhmässä. (Karlsson 2000, 85.) Kuitenkin on hyvä huomata, että pienryhmän ryhmäytymiselle on annettava aikaa. Tätä toimenpidettä voidaan tukea tekemällä yhdessä joitakin asioita ja sitä kautta tutustutaan toisiin lapsiin ja ryhmän aikuisiin. Samalla muodostuvat ryhmän äänettömät toimintatavat. Ryhmäytymisprosessi on tärkeää, koska vasta ryhmäytymisen jälkeen voi ryhmä toimia täyspainoisesti. Kaikkien tulee saada mahdollisuus tutustua toisiinsa ja luoda toimintatavat yhdessä toimimiselle. (Karlsson 2005, 18.)

Sadutus on menetelmä, jolla on helppo lähestyä lasta ja jonka avulla voidaan helposti muuttaa lapsen ja aikuisen välistä toimintakulttuuria. Sadutus

mahdollistaa lapsen ja aikuisen välisen arvostuksen sekä kunnioittamisen. Sadutus luo vuorovaikutteisen suhteen, jossa kaikki asiat on helpompi ottaa esille, myös hankalat. (Karlsson 2005, 9.)

Kun sadutusta käytetään usein ja jatkuvana osana ryhmän toimintaa, siitä saadaan suurempi hyöty. Lapsi harjaantuu kerronnallisissa taidoissa ja aikuinen oppii saamaan tärkeää informaatiota lasten kertomuksista. (Karlsson 2005, 10–11.)

Yksi sadutuksen muodoista on myös aihesadutus. Tällä tarkoitetaan sadutusta tietystä aiheesta. Aihesadutukseen tulee siirtyä vasta useiden perussadutuskertojen jälkeen, kun aikuisen ja lapsen välille on ehtinyt muodostua luottamuksellinen ja kuunteleva ilmapiiri. Aihesadutus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapselle annetaan valmis aihe, jonka aikuinen on valinnut. Aiheen sadun kerronnalle voi antaa esimerkiksi tekeillä olevasta askartelutyöstä tai esityksestä. Tällöin lapselta voi kysyä, liittyykö tähän aiheeseen jokin satu, jonka lapsi haluaa jakaa muiden kanssa. (Karlsson 2005, 47.)

Usein aihesadutus voidaan sekoittaa haastattelumenetelmään. Haastattelussa kuitenkin lapsi vastaa aikuisen tarkkaan antamiin kysymyksiin. Silloin lapsi ei pysty itse vaikuttamaan siihen, mistä haluaa kertoa. Lapsi suorittaa aikuisen antaman tehtävän, tällöin aikuinen toimii aktiivisena toimijana ja lapsi passiivisena.

Valitsimme sadutuksen osallisuuden menetelmäksi, koska sadutus luo pohjan osallisuuden tukemiselle sekä toimivan vuorovaikutussuhteen luomiselle. Sadutuksen avulla aikuinen harjoittaa omaa taitoaan kuunnella lasta ja keskittyä hänen sanomaansa. Leinosen (2010) käyttämän Shierin tasomallin mukaisesti osallisuus lähtee ensimmäiseltä tasolta, jossa perustana on lapsen kuunteleminen. Aikuisen on hyvä kiinnittää huomiota toiminnassaan siihen, että on valmis kuuntelemaan lasta.

2.6.3 Vihreä lippu

Vihreä lippu on Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry:n kehittämä kestävän kehityksen ympäristöohjelma ja kansainvälinen kasvatusalan ympäristömerkki (Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry 2012). Vihreä lippu- ohjelma on tarkoitettu päivähoitoon ja oppilaitoksiin. Ohjelmaan on yhdistetty kestävän kehityksen ekologinen, sosiaalinen, kulttuurinen ja taloudellinen näkökulma. Ohjelman periaatteet ovat osallisuus, jossa lapset ja nuoret ovat vaikuttajina, ympäristökuormituksen vähentäminen, kestävänkehityksen kasvatus osana arkea, jatkuva parantaminen sekä yhteistyö ympäröivän yhteiskunnan kanssa. (Manninen 2008, A1.)

Olennaista Vihreä Lippu- ympäristöohjelmassa on lasten ja nuorten osallisuus. Heidän tulee päästä itse harjoittelemaan vaikuttamisen ja vastuunkantamisen taitoja. Yksi ohjelman kantavista ajatuksista on lasten ja nuorten osallisuus kaikkiin projektin vaiheisiin. Osallisuusmahdollisuuksien tarjoaminen takaa lapsille ja nuorille luottamuksen syntymisen omiin vaikutusmahdollisuuksiin. (Manninen 2008, A2.)

Ideana Vihreä lippu -ohjelmassa on, että jokainen siihen osallistuva tekee siitä omannäköisensä projektin ja kantaa vastuun sen toteutumisesta. Kun päiväkodin tai oppilaitoksen toteuttama projekti täyttää ohjelman kriteerit, se palkitaan salkoon nostettavalla vihreällä lipulla, joka toimii ohjelman tunnuksena. (Manninen 2008, A2.)

Vihreä lippu -ohjelman koimme tärkeäksi osallisuuden tukemisen menetelmäksi, koska tulkintamme mukaan Leinosen (2010) käyttämän Shierin tasomallin mukaisesti Vihreä lippu -ohjelman avulla voidaan päästä kaikille viidelle tasolle. Lapsi osallistuu projektin kaikkiin vaiheisiin, niin aiheen valintaan, suunnitteluun, toteutukseen kuin arviointiinkin. Lapsi tulee kuulluksi, hänen näkemyksensä tulevat esille ja hänen mielipiteensä otetaan huomioon projektin edetessä. Koska lapset ovat mukana kaikissa projektin vaiheissa, silloin myös aikuinen jakaa omaa valtaa ja vastuutaan lapselle. Tällöin Shierin kaavion neljäs ja viides taso tulevat osaksi toimintaa.

2.6.4 Ruokaraati

Espoon kaupungin kouluissa ja osassa päiväkodeista toteutetaan ruokaraatitoimintaa. Raadin tarkoituksena on edistää tiedonkulkua lasten ja nuorten sekä keittiön välillä. Raadin tarkoituksena on tuoda ruokailijoiden, tässä tapauksessa oppilaiden, ääni kuuluviin ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa sekä tulla kuulluksi jokapäiväisessä tärkeässä arjen toiminnossa.

Raati kootaan jokaisen luokan edustajista. Edustaja valitaan ehdokkaaksi asettuneiden joukosta äänestämällä. Raati kokoontuu noin kerran kuukaudessa aikuisjäsenten toimesta. Aikuisjäsenenä toimii yleensä yksi tai kaksi henkilöä koulun opetushenkilökunnasta, keittiön emäntä ja terveydenhoitaja. Raatilaisen tehtävä on tuoda kokouksen informaatio tiedoksi omalle ryhmälleen.

Raatilaiset voivat osallistua keittiön toimintaan tuomalla sinne ryhmästä ehdotuksia esim. uusista ruokalajeista, joita toivotaan ruokalistalle, suunnittelemalla teemapäiviä ja osallistumalla suurkeittiön toimintaan, ja näin tuoda keittiö tutuksi omalle ryhmälleen. Ruokaraadin tarkoituksena on tuoda lasten ääni kuuluviin ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa sekä tulla kuulluksi ruokailuun liittyvissä asioissa.

Ruokaraati toiminta yltää Leinosen käyttämässä (2010) Shierin Osallisuuden tasomallit -kaaviossa kolmelle ensimmäiselle tasolle. Ruokaraati toiminta ei ylety neljännelle ja viidennelle tasolle, jossa lapsi on mukana päätöksentekoprosessissa, koska ruokapalveluyksiköt eivät toimi koulun alaisena vaan ovat osa Espoon kaupungin ruokapalvelutoimintaa. Näin ollen lapset eivät pääse kokonaisvaltaisesti päätöksentekoprosessiin eikä jakamaan valtaa ja vastuuta, jotka kuuluvat ruokapalveluesimiehen toimenkuvaan.

3 ESIOPETUS

Esiopetus on liitetty osaksi lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. Esiopetus on osa varhaiskasvatusta, mutta usein se liitetään osaksi koulun alkua. Suhteessa kouluun esiopetus on todettu koulua edeltäväksi vuodeksi lapsen elämässä. Se jää päiväkodin ja koulun väliin, joten esiopetuksen on sanottu olevan yhdistävä tekijä päiväkodin ja alkuopetuksen välillä. Sitä on myös verrattu sillaksi varhaiskasvatuksen, alkuopetuksen ja perusopetuksen välillä. Esiopetuksen tehtävä varhaiskasvatuksessa on sidoksissa osaltaan esiopetuksen käsitelmäärittelyyn. (Niikko 2001, 26.) Perusopetuslaissa (1998/628) esiopetus määritellään osaksi varhaiskasvatusta ja sen tarkoituksena on edistää lapsen oppimisedellytyksiä.

Espoon kaupunki määrittelee esiopetuksen olevan toimintaa, joka tukee lapsen oppimista, kehitystä ja kasvua. Esiopetuksen aikana keskustellaan ja leikitään. Lisäksi esiopetukseen kuuluu liikunta, tutkiminen, kokeilu, tiedon hankkiminen ja ongelmien ratkaisu. Esiopetuksen tarkoituksena on vahvistaa lapsen itsetuntoa myönteisten oppimiskokemusten avulla. Esiopetuksessa lapsella on mahdollisuus monipuoliseen vuorovaikutukseen ikätovereiden kanssa. Esiopetuksen sisällön muodostavat kieli ja vuorovaikutus, matematiikka, etiikka ja katsomus, ympäristö- ja luonnontieto, fyysinen ja motorinen kehitys, terveys sekä taide ja kulttuuri. Esiopetusta toteutetaan päiväkodeissa ja kouluissa keskimäärin neljä tuntia päivässä kello 8–13 välillä. (Espoon kaupunki 2012.)

Esiopetuksen toteutusta ohjaavat valtakunnallisen esiopetussuunnitelman perusteet ja kunnallinen esiopetussuunnitelma. Lisäksi jokainen esiopetusryhmä laatii oman toimintasuunnitelman syys- ja kevätlukukaudelle. Jokaiselle lapselle tehdään yhdessä huoltajan kanssa yksilöllinen esiopetuksen suunnitelma. (Espoon kaupunki 2012.)

3.1 Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010

Valtakunnallisen esiopetuksen opetussuunnitelman mukaan esiopetuksen tavoitteena on lapsen ihmisyyden ja eettisesti vastuukykyisen yhteiskunnan jäsenyyden kasvun edistäminen ja tukeminen. Esiopetuksen tavoitteisiin kuuluu myös ohjata lasta noudattamaan yhteisesti hyväksytyjä sääntöjä ja arvostamaan toisia. (Opetushallitus 2010, 6.) Osallisuuden tukemisen edistämisen avulla saadaan lapsi ottamaan vastuuta omista teoistaan ja ryhmän toiminnasta. Aikuisen tulee huolehtia, että lapsi ottaa vastuuta ikätasoaan vastaavassa määrin, eikä lapselle tule vastuuta sellaisesta asiasta, johon hän ei ole kykeneväinen.

Keskeisenä tehtävänä esiopetuksella on edistää lapsen edellytyksiä myönteiselle kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Se tukee ja seuraa lapsen fyysistä, psyykkistä, sosiaalista, kognitiivista ja emotionaalista kehitystä. Esiopetus voidaan nähdä ennalta ehkäisevänä tekijänä mahdollisten vaikeuksien syntymiselle. Lapsen terveen itsetunnon vahvistaminen myönteisten oppimiskokemusten avulla on osa esiopetuksen perustehtävää. Lisäksi esiopetuksessa lapsella on mahdollisuus monipuoliseen vuorovaikutukseen ikätovereidensa sekä muiden ihmisten kanssa. (Opetushallitus 2010, 6.)

Esiopetuksen tavoitteena on vahvistaa lapsen myönteistä minäkuvaa ja kehittää häntä oppimaan oppimisen valmiuksia. Keskeinen menetelmä on leikin kautta oppiminen. Lapsi ymmärtää leikin kautta oppimisessa vertaisryhmän merkityksellisyyden. Oikean ja väärän ymmärtäminen, sekä niiden pohdinta, on osa esiopetusta. Lapsi ottaa vastuuta omista teoistaan yhteisön jäsenenä. Hän harjoittelee yhteisiin pelisääntöihin sitoutumista niin ryhmässä kuin yhteiskunnallisella tasolla. Hän harjoittelee itsensä hallintaa ja arjen tilanteissa selviytymistä. Hän oppii hyväksymään erilaisuutta ja ymmärtämään tasavertaisuutta. Hän hahmottaa oman ikätasonsa mukaisesti terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitämistä. Lisäksi lapsi saa esiopetuksessa mahdollisuuden tutustua eri taidemuotoihin sekä paikalliseen ja kansalliseen kulttuuriin. (Opetushallitus 2010, 7.)

Kun esiopetusikäisen lapsen osallisuutta tuetaan päästämällä lapsi mukaan toiminnan suunnitteluun toteutuksen lisäksi, lapsi sitoutuu toimintaan syvemmin. Hänelle tulee positiivinen tunne siitä, että hän pystyy vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin ja että häntä kuunnellaan. Lapsi oppii ottamaan vastuuta ja pohtimaan omaa toimintaansa syvällisemmin sekä huomaa oman toimintansa vaikutuksen koko ryhmän toimintaan.

Esiopetus antaa toimintamuodoltaan hyvän mahdollisuuden osallisuuden tukemiselle, koska toiminta on vapaamuotoisempaa kuin perusopetuksessa. Esiopetuksessa tuntijako ei noudata perusopetuksen tiukkaa aikataulutusta, vaan leikille ja muulle luovalle toiminnalle jää enemmän tilaa. Vaikka esiopetusryhmä toimii peruskoulun yhteydessä, toimintaympäristönä esiopetusryhmä ei vastaa koululuokkaa, vaan siitä saadaan rakennettua paremmin lapsilähtöinen.

3.2 Esiopetusikäinen lapsi

Oppivelvollisuus alkaa yleensä sinä vuonna, kun lapsi täyttää 7 vuotta. Oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna lapsella on oikeus osallistua esiopetukseen. Esiopetukseen osallistuvat yleensä 6–7-vuotiaat lapset.

Esikouluikäinen lapsi nauttii, kun hän saa itse oivaltaa asioita ja oppia uutta. Hän pohtii erilaisia asioita ja muodostaa omia mielipiteitään. Lapsen pohtiessa ja keskustellessa eri asioista aikuisen kanssa muisti, sanavarasto ja ajattelukyky kehittyvät. Esikouluikäiselle on tärkeää, että häntä kuunnellaan ja hänen tiedonhaluaan tuetaan. Hänen kysymyksiinsä tulee vastata ja hänen kanssaan tulee yhdessä etsiä vastauksia. (MLL 2012.)

Esikouluikäisen ajattelutoiminnot kehittyvät nopeasti, joten hän pohtii helpommin erilaisten ilmiöiden syitä. Ilmiöiden pohdinnassa lapsi usein käyttää apunaan mielikuvia. Oppiminen tapahtuu parhaiten leikin ja kokeilun avulla. (MLL 2012.) Leikki on varsinkin alle kouluikäiselle lapselle luonnollinen tapa

oppia. Tästä syystä leikillä on suuri merkitys opetus- ja oppimistilanteissa. Esikouluikäinen lapsi hakee toimintaa, jossa voi käyttää omaa mielikuvitusta. Lapsi etsii luontaisesti toimintatarvettaan vastaavaa luovaa tekemistä. Esiopetuksessa tulisi kiinnittää huomiota eri toimintamuotoihin, josta leikki on yksi luontevin toimintamalli. Leikki on esikouluikäisten lasten ryhmissä tärkeää ja myönteisesti aktivoivaa. Esiopetusryhmässä leikillä on kaksisuuntainen merkitys. Leikki on sekä pedagogista että psykologista tarkoituksen mukaista toimintaa, jossa toteutuu lapsen omaehtoinen tapa toimia. (Korhonen 2001, 37.)

Lapsi on usein kiinnostunut luonnosta ja sen ilmiöistä. Hän suunnittelee ja tekee mielellään erilaisia kokeita. Esikouluikäisen keskittymiskyky on jo melko hyvä. Hän viihtyy hyvin työnsä äärellä ja pystyy viemään tehtävät loppuun. (MLL 2012.) Esikouluikäiselle lapselle on kognitiivisen kehityksen myötä tullut kyky hallita konkreettisia operaatioita. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsi pystyy hahmottamaan kahdessa erimallisessa astiassa olevan saman verran nestettä, vaikka nesteen pinnat olisivat eri tasoilla. Lapsen päättelykyky on kehittynyt siten, että hän pystyy päättämään asioita visuaalista havaintoa laajemmin. Esikouluikäisen lapsen keskittymiskyky on kehittynyt niin, että hän pystyy yhä paremmin itse säätelemään ulkopuolisten ärsykkeiden hättäväikutuksia meneillään olevassa toiminnassa. Esikouluikäisen kehittyessä hän kykenee itse erittelemään olennaiset elementit toiminnassa ja pystyy toimimaan tilanteen edellyttämällä tavalla. (Ahonen, Lamminmäki, Närhi & Räsänen 2003, 169, 174.)

Puheenkehitys 6-vuotiailla on yleensä kehittynyt jo pitkälle. Lapsi ilmaisee itseään selkeästi ja puhuu sujuvasti. Hän tulee ymmärretyksi erilaisissa tilanteissa ja taivuttaa sanoja jo oikein. Esikoulussa lapselle herää kiinnostus kirjaimista ja numeroista. Hän kuuntelee mielellään kirjojen lukemista ja tutkii itse mielellään kirjallisuutta. Moni esikoululainen oppii kirjoittamaan oman nimensä lisäksi myös joitakin kirjaimia. Jotkut lapsista oppivat jo itse lukemaan ja kirjoittamaan. (MLL 2012.) Esikouluikäisten lasten puheenkehityksen erot saattavat kuitenkin vaihdella huomattavissa määrin. Esimerkiksi adjektiivien vertailumuodoissa voi esiintyä edelleen ongelmia. (Niemi 2001, 57.)

Esikouluikäiset lapset kykenevät kommunikoimaan esikoulutilanteiden edellyttämällä tavalla perustaidot halliten. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi osaa tehdä aloitteita kysymällä, kehottamalla ja huomauttamalla. Esikouluikäinen pystyy myös keskittymään kuuntelemaan toisia, vastaamaan aloitteisiin ja odottamaan omaa puheenvuoroaan. Kommunikoidessaan toisten kanssa lapsen vuorovaikutusmenetelmät monipuolistuvat ja hänen oma-aloitteellisuutensa lisääntyy. Lisäksi esikouluikäinen lapsi kykenee käyttämään kielellistä ja ei-kielellistä viestintää. (Lyytinen 2003, 119.)

Leikkiminen on esikouluikäiselle hyvin tärkeää. Roolileikit ovat suosittuja lasten keskuudessa ja niiden avulla voi harjoitella monia aikuiselämän malleja. Lisäksi leikeissä muisti, ilmaisu- ja suunnittelukyky sekä sanavarasto kehittyvät. Lapsi tutustuu leikin avulla uusiin asioihin ja kartoittaa omaa osaamistaan. Esikouluikäisen lapsen päivään tulee antaa paljon tilaa ja aikaa leikille sekä vapaalle toiminnalle. (MLL 2012.)

3.3 Oppimiskäsitys esiopetuksessa

Esiopetuksen oppimiskäsityksen mukaan lapsi on aktiivisessa oppijan roolissa. Tietoa ei voida siirtää suoraan aikuiselta lapselle, vaan lapsi rakentaa prosessinomaisesti aikaisempien tietorakenteiden pohjalle uutta. Prosessi sisältää ongelmanratkaisua ja muodostaa uuden tiedon pohjalta uudet käsitykset. Perustana on siis aiemmin opittu tieto ja oppimiskokemukset. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa aiemman tiedon, opittavan aineksen ja ajattelun välillä. Vuorovaikutustilanteissa vertaisryhmän jäsenten kanssa hän oppii toisten lasten antamien virikkeiden avulla. Tällä on myös myönteinen vaikutus mielikuvituksen kehittymiseen. (Opetushallitus 2010, 10.)

Esiopetuksen oppimiskäsitys antaa suotuisan pohjan osallisuuden tukemiselle. Lapsen ollessa aktiivisen oppijan roolissa aikuisen tulee jakaa omaa vastuutaan lapsen kanssa. Näin lapsi pystyy vaikuttamaan omalla toiminnallaan koko ryhmän toimintaan ja hän väistämättä oppii kantamaan myös vastuuta teoistaan. Aikuisen on kuitenkin kannettava vastuu kokonaisuudesta.

Esiopetusikäinen lapsi on luonnostaan kiinnostunut ympäröivästä maailmasta ja innostuu helposti uusista asioista. Leikki on hänelle luontainen tapa oppia. Aktiivisen toimijan roolissa lapsi tuo luontaisesti esille omia mielipiteitään ja ajatuksiaan. Aikuisen olisi hyvä olla kiinnostunut lasten leikkihetkistä, koska leikin mukana lapsi oppii ja käsittelee uusia asioita, jotka voivat aikuiselta helposti jäädä huomaamatta. Nämä huomiot ovat ensiarvoisen tärkeitä osallisuuden tukemisen kannalta, koska leikkihetkien avulla aikuisella on mahdollisuus päästä osaksi lapsen maailmaa. Leikkitoiminnassa aikuinen on passiivinen toimija, jolloin vastuu toiminnasta siirtyy aikuiselta lapselle.

3.4 Oppimis- ja toimintaympäristö esiopetuksessa

Esiopetuksen oppimisympäristö muodostuu fyysisistä, psyykkisistä, sosiaalisista, kognitiivisista ja emotionaalisista ympäristöistä, joissa erilainen toiminta toteutetaan. Tärkeässä roolissa on niin lasten keskinäinen kuin aikuisten ja lastenkin välinen vuorovaikutus. Toimintavat ja oppimistehtävät rakentavat myös keskeisen osan oppimisympäristöä. Lapsikeskeisyys on tärkeä osa esiopetusta. Se vaatii ohjaavaa kasvatusta, jolloin aikuinen on rajojen asettaja, joka kohdistaa lapseen myös odotuksia ja vaatimuksia. Ei ole kuitenkaan tarkoitus, että lapsen luovuutta ja tapoja toimia rajoitetaan liikaa, vaan hyvän oppimisympäristön tarkoitus on ohjata lapsen aktiivisuutta ja itseohjautuvuutta. (Opetushallitus 2010, 10.)

Osallisuuden tukeminen ei tarkoita sitä, että lapsi voi ja saa tehdä ihan mitä itse haluaa. Päävastuu esiopetuksen toiminnasta tulee säilyä aikuisella. Esiopetussuunnitelma luo toimintakulttuurin, jota ryhmän esiopettaja pyrkii noudattamaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei tilaa jäisi lapsen osallisuuden tukemiselle tai lapsen kuuntelemiselle. Vaikka opetushallituksen valmistaama esiopetussuunnitelma sanelee esiopetuksen tavoitteet, joihin tulisi pyrkiä, tavoitteisiin pääsemisen toteuttamistavat ja -menetelmät jäävät esiopetusryhmän lasten ja aikuisten suunniteltaviksi. Ryhmän aikuisten olisi hyvä ottaa lapsi mukaan suunnitteluun jo varhaisessa vaiheessa, jolloin

osallisuuden tukeminen toteutuu. Turja (2011) esittää artikkelissaan Mossin ja Petrien ajatuksen osallisuudesta ”lasten tiloina”, joiden tarkoituksena on yhdistää lasten omat toimintavoitteet aikuisten toimintatavoitteiden kanssa. Lähtökohtana lasten osallisuus alkaa mikrotason vuorovaikutustilanteista. Näissä tilanteissa lapsi saa selkeitä kokemuksia vaikuttamisen mahdollisuudesta sekä kuulluksi tulemisesta heille tärkeissä asioissa.

Esiopetuksessa tulee jättää tilaa lapsen leikille. Hyvä oppimisympäristö tarjoaa tilaisuuksia leikkiin muun toiminnan lisäksi. Jokaisella lapsella on oikeus myös vetäytyä omaan rauhaan tarvittaessa. Kielenkehityksen tukeminen ja virikkeellinen ohjaaminen on osa toimivaa oppimisympäristöä. Kaikkeen toimintaan tulee antaa tarpeeksi aikaa, sillä kiireettömyys, avoimuus, rohkaiseminen ja iloinen ilmapiiri edistävät lapsen myönteistä kehitystä. Yhteistyö henkilöstön, huoltajien ja lasten välillä toiminnan suunnittelussa on tärkeä osa opettajan työtä. Esiopettaja suunnittelee, toteuttaa ja arvioi toimintaa heidän kanssaan. Toiminnan tarkoituksena on kehittää lapsen tunteita, taitoja ja tietoja. Samalla lapsen ja koko ryhmän kiinnostuksen kohteet laajenevat. (Opetushallitus 2010, 11.) Lapsi tulee ottaa mukaan häntä koskeviin keskusteluihin ja häntä tulee myös kuunnella. Osallisuuden tukemisella tarkoitetaan sitä, että lasta kuunnellaan aidosti ja hänen mielipiteensä huomioidaan.

Esiopetusympäristön moninaisuus tarjoaa rajattomasti tapoja ja menetelmiä osallisuuden tukemiselle. Utelias esiopetusikäinen lapsi on aina valmis oppimaan uutta ja kiinnostuu helposti asioista. Toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa tulee ottaa lapset mukaan. Näin taataan lapsen kokonaisvaltainen osallisuuden tukeminen.

Esiopetuksen fyysinen toimintaympäristö tulisi rakentaa siten, että lapsen oman toiminnan aktivoituminen on mahdollista. Tämä tulee ottaa huomioon jo tilojen suunnittelussa, johon lapset olisi hyvä ottaa mukaan jo suunnitteluvaiheessa. Kaikki esiopetuksessa käytettävät materiaalit ja välineet tulisi olla lasten näkyvillä ja lapsen otettavissa. Tämä edesauttaa lapsia käyttämään tarvikkeita oma-aloitteisemmin ja samalla se tukee lapsen luovaa toimintaa.

Suunnitteluvaiheessa tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, että lapsille löytyy tiloja, johon keskeneräiset puuhut voivat jäädä lepäämään myöhempiä käyttöönottoa varten. Lapsen käden tuotosten olisi hyvä tulla näkyviksi esiopetustiloissa. Esimerkiksi piirrustusten ja maalausten esille asettelu sekä valokuvien ja työskentelymenetelmien esille tuonti auttaa lasta muistamaan myös myöhemmin mitä hän on itse tuottanut. Näistä töistä saadaan keskusteluja ja uusia ideoita mahdolliseen jatkotyöskentelyyn. (Karlsson 2005, 84.)

Fyysinen toimintaympäristö pitää sisällään myös toimitilojen ulkopuolella olevan ympäristön, kuten piha-alueet. Ideaalitalanne olisi, että lasten mielipiteet huomioitaisiin myös piha-alueiden suunnittelussa. Lapsella tulisi olla mahdollisuus toteuttaa mielikuvitustaan, liikkunnan tarvettaan ja haluaan tutkia luontoa. (Piironen, Ruokonen, Karppinen, Pulli, Hakala, Segercrantz & Grönblom 2001, 137.)

4 PRODUKTION ETENEMINEN

Kehittämispainotteisen eli toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena on käytännötoiminnan ohjaaminen tai uusien tuotteiden ja palveluiden suunnittelu. Toiminnallinen opinnäytetyö voidaan jakaa kahteen ryhmään, tuotekehittelyyn tai kehittämishankkeeseen. Produktioon kuuluva opinnäytetyö muodostuu kirjallisesta raportista ja siihen liittyvästä varsinaisesta tuotoksesta. Produktion pääasiallinen tarkoitus on kehittää työyhteisön käytänteitä, palveluita tai tuotteita. Osa production eettistä työskentelyotetta on työn jatkuva arviointi, suunnitelman laatiminen ja seuraaminen. (Eerola-Ockenström, Kalmari & Kiviranta 2010, 33–35.)

Tuotekehittelyn eli production tarkoituksena on tuottaa tuotos ja kehittää työvälineitä avuksi käytännön toimintaan. Produktio on usein lyhytkestoinen. Tuotos voi olla esimerkiksi informaatiopaketti tai ohjevihko. (Kuokkanen, Kiviranta, Määttänen & Ockenström 2007, 32.)

4.1 Lähtökohdat ja yhteistyötaho

Työmme lähtökohtana on Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tulosityksikön (2011) kehittämä lapsen osallisuuden tukemisen kriteerit varhaiskasvatuksessa. Tulevaisuudessa jokaisen varhaiskasvatuksen ammattilaisen tulee kiinnittää huomiota osallisuuden tukemiseen toimiessaan lasten kanssa.

Olemme useita vuosia työskennelleet varhaiskasvatuksen parissa esi- ja alkuopetusikäisten lasten kanssa. Käytännön työtä tehdessämme olemme kiinnittäneet huomiota, että lasten osallisuuden tukemista pidetään tärkeänä, mutta se ei välttämättä näy jokapäiväisessä toiminnassa. Tästä syystä halusimme herättää lasten kanssa työskentelevien aikuisten ajatuksia osallisuudesta ja sen tärkeydestä. Esitteen avulla tuomme esiin ehdotuksia, joiden tarkoituksena on helpottaa osallisuuden mahdollistamista ryhmän arjessa.

Lähdimme toteuttamaan opinnäytetyötämme esiopetusryhmän avulla, joka toimii osana espoolaista yhtenäistä peruskoulua. Tarkoituksena oli ensin toteuttaa työmme kattamaan koko varhaiskasvatusta eli 0–8-vuotiaita. Totesimme työn laajuuden vuoksi, että haluamme rajata painotuksen nimenomaan esiopetusikäisiin, koska esiopetus on lapsen elämässä tärkeä taitekohta. Varsinkin esiopetusryhmä, joka toimii osana yhtenäistä peruskoulua, antaa mahdollisuuden pitkäkantoiselle jatkumolle koko peruskoulun ajan.

4.2 Työn teoreettiset lähtökohdat ja tavoitteet

Kerätessämme lähdekirjallisuutta opinnäytetyötämme varten syksyllä 2009 huomasimme, että aiheesta löytyy yllättävän vähän teorialietoa ja tutkimuksia. Kasvatusalan ammattilaiset ovat kuitenkin viime vuosien aikana heränneet osallisuuden tukemiseen. Vuoden 2010 jälkeen löytyy huomattavasti enemmän kirjallisuutta ja tutkimuksia aiheesta.

Keskeisiä käsitteitä työssämme ovat osallisuuden lisäksi esiopetus ja esiopetus osana varhaiskasvatusta. Perehdyimme osallisuuteen osana espoolaista varhaiskasvatusta ja osallisuuden mahdollistamista esiopetusryhmässä, joka toimii osana yhtenäistä peruskoulua.

Osallisuuden mahdollistamisesta on tehty pro gradu -tutkielmien lisäksi myös opinnäytetöitä sekä väitöskirja. Lähdekirjallisuutta olemme löytäneet kirjastoista ja internetistä.

Opinnäytetyömme tavoitteena on lisätä tietoisuutta osallisuuden tukemisesta varhaiskasvatuksen parissa työskenteleville ammattilaisille. Tavoitteenamme on opinnäytetööhön keräämämme teorialiedon ja työkokemuksen pohjalta valmistaa Eskarilaiset mukaan – vinkkejä osallisuuden tukemiseen -esite työvälineeksi varhaiskasvatusalan ammattilaisille.

4.3 Aikataulu ja resurssit

Opinnäytetyömme aihe muodostui heti alkuvaiheessa selkeästi. Se ei ole opinnäytetyöprosessin aikana muuttanut juuri lainkaan muotoaan. Prosessin alkuvaiheessa tarkoituksenamme oli valmistaa esite koskemaan kaikkia varhaiskasvatuksen ikäryhmiä. Työn laajuuden vuoksi rajasimme aiheen koskemaan suoraan esiopetusikäisiä. Rajasimme aiheen vielä koskemaan peruskoulun yhteydessä toimivia esiopetusryhmiä.

Opinnäytetyöryhmämme aloitti syksyllä 2009. Työn aiheen päättäminen tapahtui syksyllä 2009. Kevään 2010 aikana kartoitimme teoriaosuuden lähtökohtia ja keräsimme aineistoa sekä laadimme alustavan aikataulun työllemme. Syksyllä 2010 suoritimme Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyöhön liittyviä kursseja. Keväällä 2011 osallistuimme Työ, työyhteisö ja johtajuus - opintokokonaisuuteen, jonka työharjoittelujakson aikana hankimme osallisuuden näkökulmasta katsottuna lisää tietoa käytännöntyössä.

Olemme yhdessä tehneet opinnäytetyömme suunnitteluvaiheen, jonka jälkeen olemme jakaneet teoriaosuuden ja toteuttaneet kirjallista tuotosta tahoillamme. Pohdimme yhdessä teoriaosuuksien pohjalta opinnäytetyön kirjallisen osuuden nivouttamista yhteen.

Esite, jonka laadimme opinnäytetyömme tuloksena, toteutimme omakustanteisesti käyttäen tietokonetta, scanneria ja tulostinta. Kuvituksessa hyödynsimme omia vahvuuksiamme.

4.4 Eskarilaiset mukaan -esitteen lähtökohdat ja tavoitteet

Valmistimme opinnäytetyömme pohjalta Eskarilaiset mukaan -esitteen, jonka tarkoituksena on tarjota apua esikouluikäisten kanssa työskenteleville osallisuuden tukemisen vahvistamisessa. Suuntasimme Eskarilaiset mukaan -esitteen peruskoulun yhteydessä toimiviin esiopetusryhmiin. Esiopetuksen ollessa osana yhtenäistä peruskoulua voidaan esiopetuksesta lähtien kiinnittää

huomiota osallisuuden tukemiseen aina peruskoulun päättymiseen saakka. Aikaan saadaan jatkumo, jonka tulokset ovat pitkäkestoisemmat ja pysyvämmät.

Lapsen osallisuuden huomioiminen varhaiskasvatuksessa koetaan osin hankalaksi. Keskustellessamme varhaiskasvatuksen ammattilaisten kanssa lapsen osallisuuden tukemisesta olemme huomanneet, että osallisuudesta puhutaan paljon ja se tiedostetaan tärkeäksi. Kuitenkin osallisuuden mahdollistaminen koetaan vaikeaksi ja sen toteuttamista suureksi haasteeksi.

Tavoitteenamme on tehdä Eskarilaiset mukaan -esite työvälineeksi varhaiskasvatusalan ammattilaisille. Esitteen avulla haluamme helpottaa heidän työskentelyään osallisuuden parissa. Lisäksi halusimme herättää varhaiskasvatusalan ammattilaisten ajatuksia kohti osallisuutta tukevaa ilmapiiriä.

Työstimme esitteestä myös pdf-version, joka on ensisijainen julkistamismuoto. Näin esite on helposti saatavilla ja tavoittaa suuremman määrän varhaiskasvatusalan ammattilaisia.

4.4.1 Esitteen kokoaminen ja prosessin kulku

Teimme Eskarilaiset mukaan -esitteen pdf-muotoon, koska niin se on helpoimmin asiasta kiinnostuneiden saatavilla. Lisäksi painatimme esitettä 20 kappaletta, jotka pääsääntöisesti on jaettu esitteen arvioijille.

Esitteen alkuun kokosimme pienimuotoisen tietopaketin siitä, mitä lasten osallisuuden tukemisella tarkoitetaan ja mihin se perustuu. Valitsimme sadutuksen esitteeseen yhdeksi osallisuuden tukemisen menetelmäksi, sillä se on yksi tehokkaimmista tavoista tukea aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Sadutuksessa aikuinen on passiivinen ja lapsi aktiivinen toimija. Sadutus perustuu aikuisen aitoon läsnäoloon lasta kuunnellen.

Vihreä lippu -ympäristöohjelman valitsimme mukaan esitteeseen, sillä siinä lapsi osallistuu kokonaisvaltaisesti koko prosessiin suunnittelusta lähtien, aina toteutukseen ja toiminnan arviointiin asti. Vihreä lipun tarkoituksena on, että ohjelma on osana jokapäiväistä toimintaa.

Ruokaraati on yksi espoolaisten koulujen ohjelma, joka on myös levinnyt päiväkoteihin. Valitsimme ohjelman mukaan esitteeseen, koska ruokaraadin tarkoituksena on tuoda lapsen ääni kuuluviin ja antaa hänelle mahdollisuus vaikuttaa sekä tulla kuulluksi ruokailuun liittyvissä asioissa.

Esitteeseen kokosimme mielestämme hyödyllisiä ja tärkeitä arkipäivän toimintoja, joissa voidaan helposti toteuttaa osallisuuden tukemisen ideologiaa. Lähtökohtana oli tuoda esille helposti toteutettavia arkipäivän rutiineja, joita ei usein mielletä lapsen osallisuuden tukemista vahvistaviksi menetelmiksi.

Toimintamenetelmät Eskarilaiset mukaan -esitteeseen valitsimme espoolaisessa yhtenäisessä peruskoulussa toimivan esiopetusryhmän avulla. Osallisuuden tukeminen on osana koko kyseisen yhtenäisen peruskoulun toimintakulttuuria. Konsultoimme toimintatavoista koulun henkilökuntaa sekä keskustelimme esiopetusryhmän opettajan kanssa eri menetelmien toimivuudesta.

Esitteen tekoon käytimme tekstinkäsittely- ja PowerPoint-ohjelmia. Halusimme tuoda esitteessä näkyviin myös lapset, joten sadutimme esikoululaisryhmää, johon kuului viisi lasta. Sadutus on toteutettu sadutusmenetelmän mukaisesti. Kuvituksen ja värityksen toteutimme itse.

4.4.2 Esitteen arviointi

Kirjalliseen raporttiimme keräsimme palautetta Eskarilaiset mukaan -esitteestä varhaiskasvatusalan ammattilaisilta. Ensin tarkoituksenamme oli pyytää arviointi yhdeltä esiopettajalta. Kuitenkin esitettä koottaessa päätimme pyytää arviota

useammalta varhaiskasvatuksen ammattilaiselta, myös päiväkodissa työskenteleviltä. Kyselyymme osallistui niin esi- ja lastentarhanopettajia kuin muita varhaiskasvatuksen työntekijöitä. Arvioinnin keräämiseen käytimme arviointilomaketta, joka sisälsi neljä kysymystä. Arvioinnin sai jättää myös sähköpostitse, mutta esite jaettiin kaikille arvioinnintekijöille paperiversiona. (LIITE 1: Arviointilomake.)

Toimitimme arviointilomakkeen ja esitteen 10 henkilölle. Kuusi arvioijaa vastasi kyselyyn. Vastanneiden joukossa oli lastenhoitajia, lastentarhanopettajia ja esiopettajia. Arviointiin vastanneet esiopettajat toimivat perusopetuksen yhteydessä olevissa esiopetusryhmissä. Vastauksen antaneet arvioijat työskentelevät kaikki Espoon kaupungin sivistystoimen yksiköissä, jolloin osallisuuden tukeminen on jo osa varhaiskasvatus- ja esiopetussuunnitelmaa. Kaikkien arvioijien mielestä Eskarilaiset mukaan -esite oli tarpeeksi kattava. Yksi palautteen antajista oli sitä mieltä, että tieto-osuus osallisuudesta oli riittävä esitteen ollessa suunnattu kasvatusalan ammattilaisille. Palautteessa kuitenkin todettiin, että muussa tapauksessa olisi esite liian suppea.

Arviointilomakkeessa oli neljä kysymystä. Arviointilomakkeen kysymykset liittyivät Eskarilaiset mukaan -esitteen ulkoasuun, selkeyteen ja hyödyllisyyteen. Lisäksi kysyimme mahdollisia parannusehdotuksia esitteelle. Aikataulullisista syistä emme pystyneet esittämään arviointilomaketta opinnäytetyöohjaajalle ennen arvioinnin aloittamista. Jälkikäteen huomasimme kysymysten muotoilun olevan niin, että arvioija pystyi vastaamaan kysymyksiin kyllä- tai ei-muodossa. Tämä oli merkittävä asia palautteen monipuolisuuden kannalta ja selkeä virhearviointi meidän puoleltamme.

Arvioinnin perusteella voidaan todeta, että Eskarilaiset mukaan -esite on selkeä ja helppolukuinen. Kaikkien vastanneiden mielestä esite oli helposti ymmärrettävä eikä teksti ollut liian vaikeaselkoista. Eskarilaiset mukaan -esitteen ulkonäkö miellytti arvioijia. Arviointien perusteella voidaan päätellä, että itsepiirretyt kuvat valmiiden kuvien sijaan miellyttivät arvioijia ja he uskoivat niiden miellyttävän myös lasten silmää. Pdf-versiossa Eskarilaiset mukaan -

esitteessä eivät värit tulleet niin kirkkaina esille kuin paperiversiossa. Tästä syystä arvioijat, jotka eivät saaneet paperiversiota esitteestä, pitivät ulkonäköä hieman laimeana.

Eskarilaiset mukaan -esitteen hyödyllisyyteen liittyvään kysymykseen saimme erilaisia vastauksia riippuen siitä, työskenteleekö henkilö päivähoidon yksikössä vai peruskoulun yhteydessä olevassa esiopetusryhmässä. Osa päivähoidon henkilökunnasta koki Vihreä lippu -ympäristöohjelman vieraaksi, mikä oli oletettavissa, koska tiesimme, että näissä yksiköissä ei Vihreä lippu -toimintaa ole käytössä. Kyseiset päivähoidon henkilökunnan jäsenet eivät kuitenkaan sulkeneet pois mahdollisuutta ottaa edellä mainittua menetelmää osaksi päiväkodin toimintaa. Arvioijilla, jotka toimivat perusopetuksen yhteydessä toimivissa esiopetusryhmissä, oli jo käytössä Eskarilaiset mukaan -esitteen toimintatavat. He eivät kuitenkaan kokeneet, ettei esitteestä olisi hyötyä heidän työssään. He toivat esiin, että Eskarilaiset mukaan -esitteen avulla voi hyvin kerrata osallisuuden tukemisen menetelmiä, joista helposti tulee itsestään selvyiksi työn tiimellyksessä. Yksi arvioijista toi esille näkymyksen, jonka mukaan esitettä voisi käyttää selventämään osallisuuden tukemista myös vanhemmille tai yksikön uusille työntekijöille perehdyttämisympäristössä.

Arvioijilta pyydettyjä parannusehdotuksia saimme suhteessa vastanneiden määrään vähän. Parannusehdotukset koskivat Eskarilaiset mukaan -esitteen menetelmien järjestystä sekä lasten kasvattamista vastuuseen, esimerkiksi omista tavaroista huolehtimista sekä omien jälkien siivoamista, joista olisi hyvä mainita esitteessä. Saamiemme arviointien perusteella teimme valmiiseen esitteeseen muutoksia. Aikataulullisista syistä emme voineet kerätä uutta arviointia muuttuneesta esitteestä opinnäytetyöhöemme.

5 POHDINTA

Aloittaessamme opinnäytyöprosessin aiheeksemme muotoutui osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teimme työstämme produktion, jonka tuloksena olisi esite osallisuutta tukevista menetelmistä sekä tietoa osallisuuden tukemisen tärkeydestä.

Jo alkuvaiheessa huomasimme, että aihealue tulisi olemaan liian laaja sen vuoksi, että varhaiskasvatus käsittää 0–8-vuotiaat lapset. Ikäjakama olisi ollut liian suuri osallisuuden tukemisen menetelmien soveltamisessa ottaen huomioon lapsen kehitystasojen väliset erot. Rajasimme opinnäytetyön koskemaan esiopetusikäisiä lapsia, sillä olemme molemmat työskennelleet pitkään perusopetuksen esiopetusryhmässä. Mielestämme työmme rajaaminen esiopetusikäisiin lapsiin oli perusteltua, sillä esiopetuksesta on luonnollinen jatkumo perusopetukseen.

5.1 Opinnäytetyön tavoitteiden toteutuminen

Opinnäytetyön tavoitteena oli valmistaa Eskarilaiset mukaan -esite. Esitteen tarkoituksena oli nostaa esille menetelmiä, joiden avulla osallisuuden tukeminen mahdollistuu arjen toiminnoissa. Lisäksi toimme esille osallisuuden tukemisen tärkeyden ja miksi osallisuutta tulisi tukea. Pohdimme esitteen ulkoasua ja tiedollista sisältöä, minkä tuloksena päätimme suunnata esitteen kasvatusalan ammattilaisille, koska lasten osallisuuden tukeminen lähtee aikuisten toimintatapojen muutoksesta.

Pohtiessamme suunnitteluvaiheessa itsellemme asettamia tavoitteita tulimme siihen tulokseen, että tavoitteemme olivat selkeät ja realistiset. Tavoitteet täyttyivät, sillä tavoitteenamme oli valmistaa esite osallisuuden tukemista edistävästä menetelmästä kasvatusalan ammattilaisille, jotka toimivat perusopetuksen yhteydessä olevissa esiopetusryhmissä.

Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä tietoisuutta osallisuuden tukemisesta. Tavoite toteutui ainakin omalla kohdallamme, koska olemme sisäistäneet itse osallisuuden tukemisen tärkeyden ja tulemme jatkossa käyttämään sitä osana omaa ammatillista työtötämme.

5.2 Eskarilaiset mukaan -esitteen tavoitteiden toteutuminen

Eskarilaiset mukaan -esitteen tavoitteena oli helpottaa varhaiskasvatusalan ammattilaisten työskentelyä osallisuuden parissa. Esitteestä oli tarkoitus muotoitua työväline esiopetusryhmässä työskenteleville aikuisille.

Alkualettamuksemme oli, että osallisuuden tukeminen aiheena olisi ollut varhaiskasvatusalan ammattilaisille vieraampi. Nyt suurimmalle osalle arvioijia osallisuuden tukemisen menetelmät olivat tuttuja ja osalla jo käytössä olevia toimintatapoja. Alkuperäisen aikataulun mukaan työmme piti valmistua syksyllä 2011, joilloin osallisuus oli vasta tulossa osaksi varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmaan. Tulimme siihen johtopäätökseen, että esitteestä olisi ollut enemmän hyötyä varhaiskasvatuksen työntekijöille siinä vaiheessa, kun osallisuuden tukemisesta alettiin puhua osana toimintakulttuuria. Jälkikäteen huomasimme, että Eskarilaiset mukaan -esite ei toteuttamassamme muodossa tuo juurikaan mitään uutta Espoon kaupungin varhaiskasvatuksen työntekijöille. Arviointien ja opinnäytetyön ohjaajamme kanssa käytyjen keskustelujen perusteella päätimme laajentaa esitettä lisäämällä Shierin tasomallit- kaavion esitteeseen. Toiveenamme on, että esitettä pystyisi hyödyntämään pääkaupunkiseudun ulkopuolella, jossa osallisuuden tukeminen ei toistaiseksi ole osa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria.

Saamiemme arviointien perusteella pohdimme tulisiko Eskarilaiset mukaan -esitteestä muokata myös huoltajille kohdistettu versio, jossa osallisuuden tukemista selitettäisiin laajemmin. Pohdimme myös sitä, olisimmeko saaneet esitteestä erilaisia vastauksia, jos arvioijat olisivat olleet Espoon kaupungin ulkopuolella työskenteleviä kasvatusalan ammattilaisia.

Eskarilaiset mukaan -esitteen saaman palautteen suppeus johtui osaksi tekemästämme virheestä kysymysten muotoilussa. Muotoilimme kysymykset niin, että niihin pystyi vastaamaan kyllä- ja ei-vastauksilla. Tämän vähensi arvioinnin monipuolisuutta eikä vapaalle sanalle jäänyt tarpeeksi tilaa.

Esitteen tavoitteena oli myös tuoda esille lasten osallisuuden tärkeys ja helppous. Mielestämme onnistuimme hyvin tuomaan esille, ettei osallisuuden tukemista tarvitse pitää vaikeana ja monimutkaisena asiana. Eskarilaiset mukaan -esitteeseen kokoamamme menetelmät tuovat osallisuuden näkyväksi ryhmän arjen toiminnassa.

5.3 Ammatillinen kasvu

Kun lähdimme pohtimaan ammatillista kasvuamme opinnäytetyöprosessin aikana, peilasimme ammatillista kasvua sosionomi (AMK) kompetensseihin. Perustelimme kompetenssien avulla osallisuuden tukemista osana omaa toimintaamme. Osallisuuden tukemisen lähtökohdat ovat teoreettisen informaation myötä tulleet osaksi toimintatapojamme ja tulemme edistämään osallisuuden tukemista myös tulevissa työpaikoissamme. Aloittaessamme opinnäytetyön tekemistä ja teoriaosuuden keräämistä koimme itse osallisuuden tukemisen olevan hankala asia. Koimme osallisuuden tukemisen suureksi ja perehtymistä vaativaksi toiminnaksi. Eskarilaiset mukaan -esitettä kootessamme havahduimme huomaamaan osallisuuden tukemisen lähtevän pienistä, mutta kuitenkin merkittävistä arjen toiminnoista, jotka usein mielletään itsestään selvyyksinä ja joita ei koeta suoranaiseksi osallisuuden tukemiseksi.

Sosionomin kompetensseissa (2012) puhutaan sosiaalialan ammattilaisen eri osa-alueista. Osa-alueet ovat eettinen osaaminen, asiakastyön osaaminen, palvelujärjestelmä-, kriittinen ja osallistava yhteiskunta-, tutkimuksellinen, kehittämis- sekä johtamisosaaminen.

Eettisyys tulee huomioida toimiessa sosiaali- ja kasvatusalan ammattilaisena. Esiopetuksessa eettisyys osallisuuden tukemisessa näkyy mm. YK:n

lastensopimuksen noudattamisena sekä Espoon kaupungin esiopetussuunnitelman mukaan toimimisena. Molemmissa on kerrottu, miten lasten osallisuuden tukeminen tulee olla osa ryhmän toimintaperiaatteita. Mikäli näitä ohjeita ja sopimuksia ei toiminnassa noudateta, ei voida puhua eettisestä toiminnasta.

Osallisuuden tukeminen edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden edistäminen ovat mielestämme osallisuuden tukemista. Perustelemme asiaa sillä, että näin huomioidaan jokaisen lapsen kuulluksi tuleminen ja mahdollisuus vaikuttaa omaan ja ryhmän toimintaan. Osallisuuden tukeminen edistää suvaitsevaisuutta, koska lapsi oppii sen avulla huomioimaan ja arvostamaan toisten mielipiteitä. Samalla myös hiljaisemmat ja aremmat lapset pääsevät tuomaan oman äänensä kuuluviin. Lapset oppivat pysähtymään kuuntelemaan toisten näkemyksiä, kun huomaavat, että heidän omia näkemyksiään kuunnellaan ja arvostetaan.

Esiopetuksessa asiakkaita ovat esiopetuksessa toimivat lapset sekä heidän huoltajansa. Vaikka osallisuuden tukemisen yksi lähtökohta on siirtyminen yksilökeskeisyydestä kohti osallistavaa ryhmätoimintaa, tulee muistaa kuitenkin kunnioittaa jokaista lasta omana yksilönään ja huomioida hänen yksilölliset toimintatapansa.

Mielestämme huoltajien ja kasvatustalan ammattilaisten välinen yhteistyö on tärkeää. Myös huoltajien osallisuutta tulisi tukea. Tämä antaa pohjan toimivalle vuorovaikutussuhteelle. Huoltajien kunnioitus lapsen ensisijaisina kasvattajina ja oman lapsensa asiantuntijoina auttavat kasvatustalan ammattilaista hahmottamaan lapsen maailmaa kokonaisvaltaisemmin. Pohdimme millä tavoin saisimme huoltajat mukaan osallisuuden tukemiseen. Luontaisen kiinnostuksen oman lapsen toimintaan tulisi lähteä huoltajilta itseltään. Kasvatustalan ammattilaisen tulisi kuitenkin kannustaa vanhempia kiinnostumaan lasten mielipiteistä ja näkemyksistä sekä herättelemään osallisuutta tukevaan ilmapiiriin.

Pohtiessamme sosiaalialan palvelujärjestelmäosaamista totesimme, että peruskoulun yhteydessä olevassa esiopetusryhmässä lapset pääsevät osaksi oppilashuoltoryhmän palvelua. Oppilashuoltoryhmä koostuu moniammatillisesta työryhmästä, johon kuuluvat rehtori, apulaisrehtori, laaja-alainen erityisopettaja, terveydenhoitaja, koulukuraattori, psykologi ja esiopetusryhmän opettaja. Olemme pohtineet moniammatillisen työryhmän tärkeyttä erityisesti lapsen siirtyessä esiopetuksesta alkuopetukseen. Pohdimme sitä, että mikäli sosionomin olisi mahdollista toimia lastentarhanopettajan lisäksi esiopettajana, hänellä olisi mahdollisuus tuoda oma sosiaalialan ammattitaitonsa mukaan moniammatilliseen työryhmään. Sosiaalialan ammattilainen pystyisi tarjoamaan kattavan palvelujärjestelmätuntemuksen myös ennaltaehkäisevässä toiminnassa.

5.4 Pohdintaa opinnäytetyöprosessista

Opinnäytetyöprosessin ansiosta olemme oppineet reflektiivisen työotteen. Koimme opinnäytetyön tekemisen parityönä positiivisena ja antoisana kokemuksena sen vuoksi, että pystyimme keskenämme käymään aiheesta syvällisiä keskusteluja ja tuomaan esiin omia näkemyksiämme. Koimme suurena voimavarana sen, että toinen toi aiheeseen aina toisenlaisen näkökulman. Usein opinnäytetyöprosessin loppuvaiheessa aiheeseen voi tulla väsyminen. Tätä ongelmaa emme kuitenkaan kohdanneet, koska pystyimme ohittamaan väsymyksen keskustelemalla asioista keskenämme. Huumori oli suuressa osassa opinnäytetyöprosessin etenemistä.

Nyt miettiessämme tiedonhankintatapojamme tulimme siihen johtopäätökseen, että olisimme voineet toimia systemaattisemmin. Lähdimme tutkimaan mielenkiintoisia teoksia, jonka seurauksena opinnäytetyöstä oli tulossa liian laaja. Opinnäytetyöohjaajan avulla saimme aiheen rajattua ja saimme asetettua selkeät tavoitteet työllemme. Tämän jälkeen keskityimme tiedonhankinnassa etsimään vain juuri meidän työhön liittyviä teoksia ja tutkimuksia.

Opinnäytetyöprosessi sai meidät ymmärtämään kasvatusalan ammattilaisten kanssa käytyjen keskustelujen, Eskarilaiset mukaan -esitteen koonnin ja teorian tiedon pohjalta, että osallisuuden tukemiseen eivät vaikuta suuret ryhmäkoot tai ajanpuute. Osallisuuden tukeminen lähtee ajatusmaailman ja koko ryhmän toimintakulttuurin muutoksesta kohti osallisuuden ilmapiiriä. Kun kävimme kasvatusalan ammattilaisten kanssa opinnäytetyön kokoamisen jälkeen keskustelua, pystyimme tuomaan heille esiin oman osaamisemme osallisuuden tukemisesta. Myös heille osallisuuden tukeminen avautui toisessa valossa ja he saivat uudenlaisen näkökulman siihen, miten osallisuuden tukeminen lähtee pienistä, mutta tärkeistä, askeleista.

Kaiken kaikkiaan voimme todeta, että opinnäytetyömme oli onnistunut ja sen tavoitteet tulivat täytettyä. Tämän hetkisestä tilanteesta olisi hyvä lähteä kehittämään Eskarilaiset mukaan -esitettä laajemmalle yleisölle, kuten vanhemmille, uusille työntekijöille perehdytykseen sekä moniammatilliselle työryhmälle työvälineeksi.

LÄHTEET

- Ahonen, Timo; Lamminmäki, Tuija; Närhi, Vesa & Räsänen, Pekka. Koulun aloittaminen ja varhaiset oppiminvaikeudet. Teoksessa Mikko Korkeakangas, Heikki Lyytinen & Paula Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo:WSOY. 168–187.
- Espoon kaupunki 2012. Esiopetus. Viitattu 17.5.2012. http://espoo.fi/fi-FI/Paivahoito_ja_koulutus/Esiopetus.
- Espoon kaupunki 2011. Lapsen osallisuuden kriteerit Espoon suomenkielisessä varhaiskasvatuksessa. Espoo: Espoon kaupunki.
- Espoon kaupungin Varhaiskasvatuksen tuloksikikkö 2011. Lapsen osallisuus Espoon varhaiskasvatuksessa. Espoo: Espoon kaupunki.
- Karlsson, Liisa 2005. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus Oy.
- Karlsson, Liisa 2005. Tie osallisuuteen. Osallisuus yhdessä lasten kanssa. Teoksessa Tuula Stenius & Liisa Karlsson. Yhdessä lasten kanssa-seikkailu osallisuuteen. Helsinki: Miktor. 8–12.
- Karlsson, Liisa 2005. Tie osallisuuteen. Osallistavan lapsitoiminnan polulla. Teoksessa Tuula Stenius & Liisa Karlsson. Yhdessä lasten kanssa-seikkailu osallisuuteen. Helsinki: Miktor. 13–36.
- Kiesiläinen, Liisa 2004. Vuorovaikutusvastuu. Ammattilliset vuorovaikutustaidot kasvatusyhteisössä. Tallinna: Kirjapaino Pakett.
- Korhonen, Riitta 2001. Leikki kuusivuotiaiden lasten esiopetuksessa. Teoksessa Barbro Högström & Outi Saloranta (toim.) Esiopetus tavoitteellisen oppimispolun alkuna. Jyväskylä: Gummerus Oy. 37–42.
- Koulutuksen tutkimuslaitos 2012. Pisa 2009 tulokset. Viitattu 12.8.2012. ktl.jyu.fi/ktl/pisa.
- Kykyri, Virpi-Liisa 2007. Kohtaamisen voima ja vuorovaikutuksen haasteet opetustyössä. Teoksessa Peter Johnson (toim.) Suuntana yhtenäinen perusopetus. Uutta koulukulttuuria etsimässä. Jyväskylä: PS-kustannus. 189–122.

- Leinonen, Jonna 2010. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen päiväkodin toimintakulttuurissa. Tilastollinen tutkimus osallisuuden tasomallista. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Leinonen, Jonna; Ojala, Mikko & Venninen, Tuulikki 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi.” Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusraportti. Helsinki: SOCCA-Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Lyytinen, Paula 2003. Lapsen kielen ja kommunikointitaitojen kehitys. Teoksessa Mikko Korkeakangas, Heikki Lyytinen & Paula Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY. 105–121.
- Manninen, Laura 2008. Vihreä lippu A-osa. Teoksessa Suomen Ympäristöseura ry Vihreä lippu kansio.
- Niemi, Pekka 2001. Lapsen kielellisen kehityksen pääpiirteet esiopetusikään asti. Teoksessa Barbro Högström & Outi Saloranta (toim.) Esiopetus tavoitteellisen oppimispolun alkuna. Jyväskylä: Gummerus Oy. 57–60.
- Niikko, Anneli 2001. Esiopetuksen pitkä taival. Joensuu: Joensuu University Press.
- Opetushallitus 2010. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Määräykset ja ohjeet 2010:27. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Perusopetuslaki 1998/628. www.finlex.fi.
- Piironen, Tiina 2007. Ohjaajan opas. Lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Kuunnelkaa meitä – Lasten osallisuus hanke 2006–2007. Verkkojulkaisu: www.kuunnelkaameita.fi.
- Piironen, Liisa; Ruokonen, Inkeri; Karppinen, Seija; Pulli, Elina; Hakala, Liisa; Segercrantz, Tuula & Grönlom, Inari 2001. Taide ja taito- leikkivä ja liikkuva lapsi. Barbro Högström & Outi Saloranta (toim.) Esiopetus tavoitteellisen oppimispolun alkuna. Jyväskylä: Gummerus Oy. 137–140.
- Sosiaaliportti 2012. Sosionomi (AMK) kompetenssit. Viitattu 22.8.2012. www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_amk_tutkinto/ects_kompetenssit/

- Suortti, Pirja & Taimiaho, Miina 2009. Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosionomi. Opinnäytetyö. Lasten kokemuksia osallisuudesta päiväkodissa. Metropolia.
- Suomen Perustuslaki 11.6.1999/731. www.finlex.fi
- Tast, Sylvia 2011. Lapsen osallisuuden tukeminen päivähoidossa. VKK-Metron kehittävä lastentarhanopettaja Sylvia Tastin luento 11.1.2011 Espoossa.
- Turja, Leena 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus Oy. 41–53.
- Vilén, Marika; Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: WSOY.
- Yhdistyneet Kansakunnat 1989. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Helsinki: Suomen Unicef.
- YLE 2009. Suomalaisten kouluviihtyvyys heikkoa. Viitattu 12.8.2012. www.yle.fi/suomalaisten_kouluviihtyvyys_heikkoa/5863896.

LIITE 1: ARVIOINTILOMAKE

ARVIOINTILOMAKE:

ESKARIT MUKAAN. VINKKEJÄ OSALLISUUDEN TUKEMISEEN

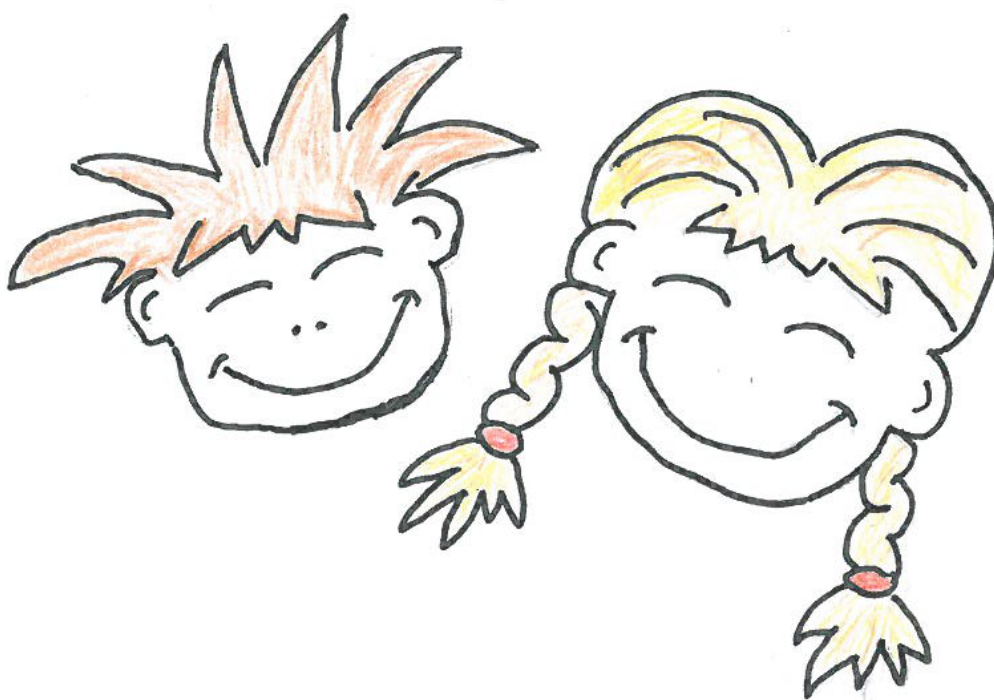
Onko esite mielestäsi selkeä ja helposti ymmärrettävä?

Koetko esitteestä olevan hyötyä osallisuuden tukemiselle omassa työssäsi?

Miellyttikö esitteen ulkonäkö?

Parannusehdotuksia

ESKARILAISET MUKAAN ESITE

Vinkkejä osallisuuden tukemiseen

KORVA. *Kuuntele lasta aidosti! Suurennä korvaa ja pienennä suuta.*

KÄSI. *Tee yhdessä lapsen kanssa! Anna lapselle mahdollisuus tehdä!*

Pysäytä oma kätesi ja anna lapselle aikaa.

SILMÄ. *Nauti näkemästäsi!*

SYDÄN. *Välitä, iloitse, luo rauhaa.*

LUOTTAMUS. *Aikuinen on vastuussa, lapsi voi luottaa.*

IMPROVISOINTI. *Toimintaa arvioidaan yhdessä, mikä vaatii
joustavuutta.*

(Karlsson 2005, 11.)

Tekijät: Annika Hätönen ja Saara Katajisto

SISÄLLYS

Mitä lasten osallisuudella tarkoitetaan?	4
Osallisuuden tasot	6
Osallisuus arkipäivän toiminnassa	9
Vihreä lippu	10
Sadutus	11
Ruokaraati	14
LÄHTEET	15

Mitä lasten osallisuudella tarkoitetaan?

Puhuttaessa lasten osallisuudesta vaikuttaa asiaan yleisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989) sekä Suomen perustuslain 6§. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsella on oikeus ottaa osaa, osallistua ja olla osallinen omassa elämässään. 12 artiklan mukaan lapsen tulee saada vaikuttaa, kehitystaso huomioiden itseään koskeviin asioihin. Suomen perustuslain 6§:ssä sanotaan, että ihmiset ovat yhdenmukaisia lain edessä. Lasta on kohdeltava tasa-arvoisena yksilönä ja hänen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ikätasonsa mukaan.

Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa voidaan kokea haasteelliseksi. Yksinkertaistettuna asia tarkoittaa sitä, että lapsi kokee olevansa osallinen ja tärkeä, kun hänet huomioidaan arjen konkreettisessa toiminnassa. Osallisuus lähtee lapsen omasta kokemuksesta ympäröivään maailmaan ja kulttuuriin. Lapsi kokee tulleen kuulluksi ja ymmärretyksi, sekä kuuluvansa ympäröivään yhteisöön ja kykenee vaikuttamaan ympäristöönsä. (Leinonen, Ojala & Venninen 2019, 5-6.)

Osallisuuden tukeminen esiopetusikäisten lasten parissa luo tärkeän pohjan omien mielipiteiden esille tuomiseen. Lasten päästessä jo esikouluikäisinä osallisiksi toimintaan jo suunnitteluvaiheessa ja näin vaikuttamaan ryhmän toimintaan, he saavat hyvän perustan itsensä ilmaisulle myös tulevaisuudessa. Mitä varhaisimmassa vaiheessa lapsen

osallisuutta tuetaan, se luo pohjan lapsen mahdollisuuksille osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen myöhemmässä vaiheessa elinkaarta.

Kiteytettynä lapsen osallisuus on:

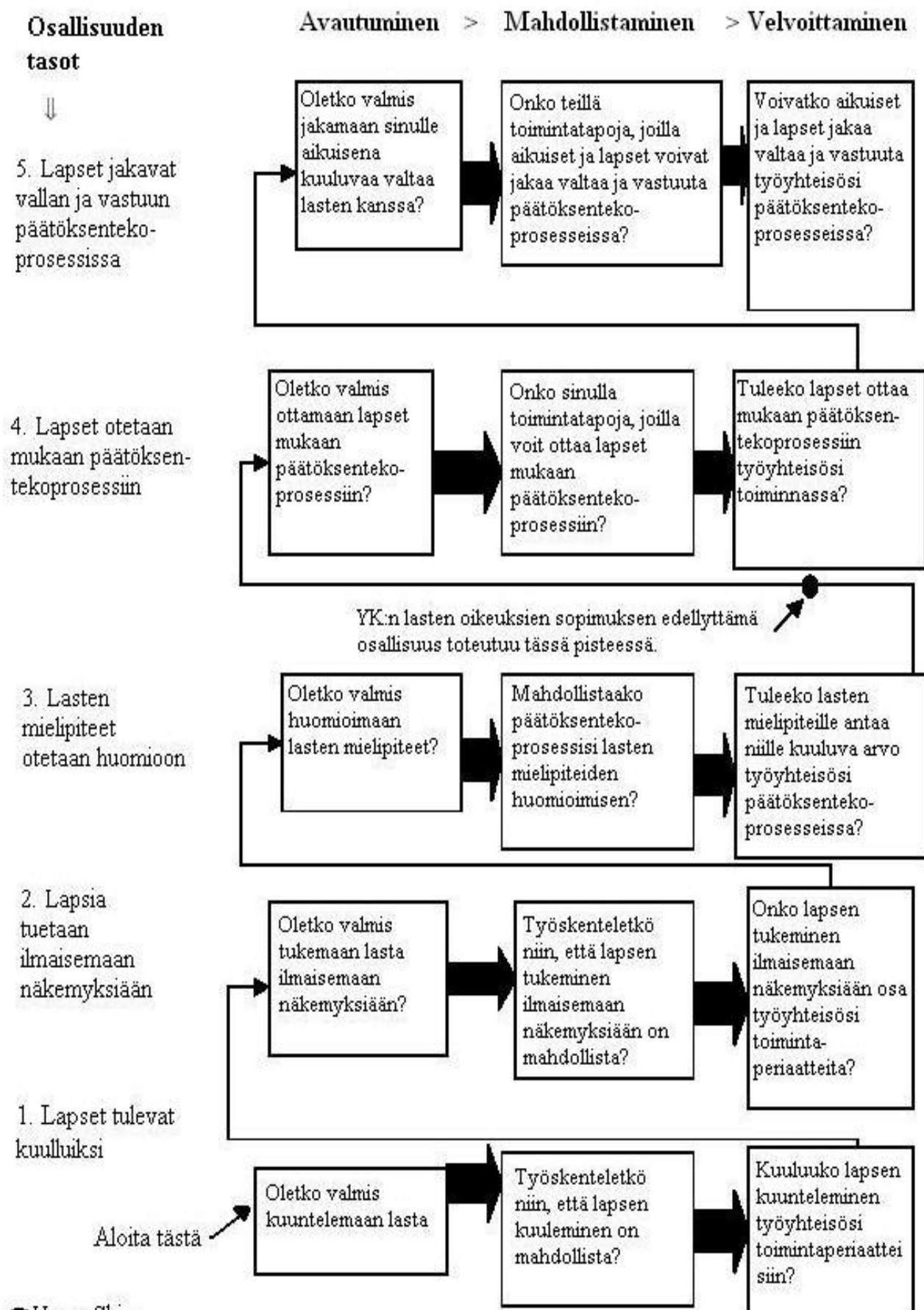
- Aikuisen luoma turvallinen ja vastuullinen paikka toiminnalle
- Yhdessä toimimista, kaikki huomioon ottaen
- Rutiinien arvioimista ja tarkastelua
- Erilaisuuden huomioivaa toimintaa lapsiryhmien, lapsen ja aikuisen välistä yhteistoimintaa

Osallisuus ei ole:

- Lapsiryhmien ja lapsen kaikkien toiveiden täyttämistä
- Lapsi voi tehdä mitä haluaa ja milloin haluaa
- Rutiineista luopumista
- Samanlaisten toimintatapojen toteuttamista

(Espoon kaupunki 2011.)

Osallisuuden tukemista voidaan hahmottaa Shierin Osallisuuden tasot-kaavion avulla. Kaavio on käytössä Espoon kaupungin varhaiskasvatuksen yksiköissä.

©Harry Shier

Kuva 1 – Shierin osallisuuden tasot, käännös Jonna Leinonen, 11.6.2010

Leinosen (2010) käyttämässä Shierin Osallisuuden tasot- kaaviossa lähtökohtana osallisuuden polulle on lapsen kuunteleminen, johon aikuisen on sitouduttava. Tämä on edellytyksenä toimivalle vuorovaikutussuhteelle. Aikuisen velvollisuudeksi jää mahdollistaa asenteiden ja toimintaympäristön kautta lapselle kuulluksi ja huomioiduksi tuleminen. Vasta näiden asioiden tultua osaksi arkirutiineja voidaan siirtyä seuraavalle tasolle.

Toisena askelmana on Shierin mukaan lapsen oman mielipiteen esille tuominen ja huomioiminen. Aikuisen tulee kiinnittää huomiota siihen, miten lasta voi tukea omien mielipiteiden ilmaisemisessa sekä huomoida, että heillä on riittävästi reseursseja ja halua lasten tukemiselle mielipiteiden ilmaisussa. (Leinonen 2010, 19.)

Kolmannella tasolla aikuisten tulee kiinnittää huomiota lasten mielipiteisiin. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että aikuinen toimii lapsen käskytettävänä ja toimii lapsen mukaan aina kun lapsi haluaa keksiä jotain uutta. Lapsen tulee saada toiminnalle perustelut, sillä joskus on perusteltua toteuttaa lapsen esiin tuoma asia aikuisen parhaaksi näkemällä tavalla. Perustelu mahdollistaa lapsen sitoutumisen toimintaan. (Leinonen 2010, 19.)

Lasten oikeuksien sopimuksen mukaiset edellytykset täyttyvät Shierin mukaan vasta kolmannen tason kriteerien täytyttyä. Lapsen osallisuuden kunnioittaminen toteutuu kasvatusorganisaatiossa, kun toiminnassa

huomioidaan lapsen mielipiteiden kuuleminen ja toimitaan lapsen ikätaso huomioon ottaen. (Leinonen 2010, 20.)

Neljännellä tasolla lapsi on mukana jo päätöksentekoprosessissa. Päätöksentekoprosessilla tarkoitetaan, että aikuisella säilyy toiminnan vastuu, vaikka hän luovuttaa osan omasta vallastaan lapselle. Neljännen tason toimintaan kuuluu demokraattinen päätös siitä, millä tavoin lapsen näkemys voidaan toteuttaa tai jättää toteuttamatta. Lasten osallisuuden mahdollistamiseen tulee kaikkien aikuisten olla sitoutuneita. (Leinonen 2010, 21.)

Viidennellä tasolla lasten osallisuuden toteutumisen edellytyksenä aikuisten tulee hyväksyä vallan ja vastuun jakaminen lapsen kanssa. Aikuisen tulee kuitenkin auttaa lasta vastuunkantamisessa. Lapsen tulee saada harjoitella ikätasonsa mukaista vastuun jakamista. (Leinonen 2010, 22.)

Tähän esitteeseen olemme koonneet ehdotuksia, joita voidaan käyttää osallisuuden tukemisen apuna esiopetuksen lapsiryhmissä.

Osallisuus arkipäivän toiminnassa

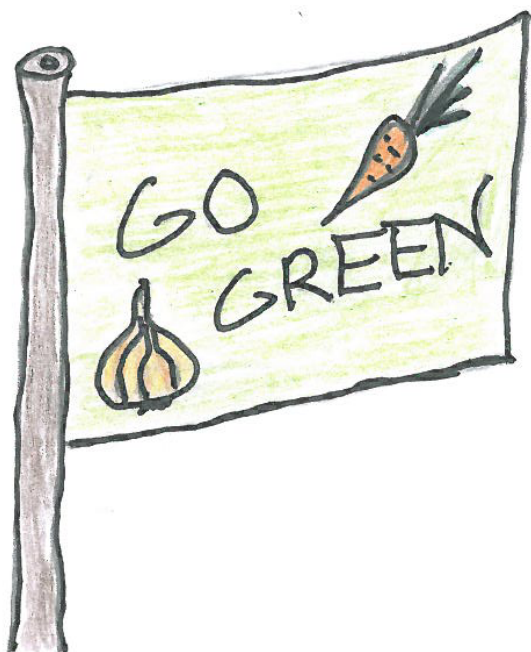
- Aamulla jokainen lapsi otetaan vastaan huomenta toivottamalla. Päivän päätteeksi jokaiselle lapselle sanotaan näkemiin. Tämä on tärkeä osa lapsen yksilöllistä huomioimista.
- Järjestäjä- toiminta auttaa lasta ottamaan vastuuta yhteisistä asioista. Järjestäjävuoroja valittaessa tulee kuunnella lasten ehdotuksia, miten vuoro saadaan kiertämään tasapuolisesti.
- Siirtymistilanteissa, esim. ulkoiluun ja ruokailuun lähdettäessä, voidaan lasten kanssa miettiä minkälaisen leikin tai pelin avulla siirrytään pukemaan tai pesemään käsiä.
- Lauluvalinnoissa lapset tulee ottaa huomioon. Myös juhlien ohjelmanumeroiden suunnittelussa olisi hyvä näkyä lapsen käden jälki.
- Askarteluja ja käsitöitä tehdessä tulisi antaa tilaa lapsen omalle mielikuvitukselle ja tällä tavoin tukea lapsen osallisuutta toiminnan suunnittelussa.
- Lautapeli on hyvä tapa kasvattaa lapsen keskittymiskykyä ja oppia odottamaan omaa vuoroaan. Lapsen on tarpeellista malttaa kuunnella muita ja osata ilmaista itseään puheen avulla. Aikuisen avulla voi lapsen kanssa rakentaa oman lautapelin, jossa yhdessä pohditaan sääntöjä ja omien ratkaisujen seuraamuksia.
- Osallisuus on myös vastuuseen kasvattamista, esim. omista tavaroistaan huolehtimista, jälkien siivoamista leikin yms. päätyttyä.

LAPSELLA ON OIKEUS TULLA KUULLUKSI JA NÄHDYKSI!

Vihreä lippu

Vihreä lippu on Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry:n kehittämä kestävän kehityksen ympäristöohjelma ja kansainvälinen kasvatusalan ympäristömerkki (Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry 2012).

Vihreä lippu- toiminnassa on lapset helppo ottaa mukaan suunnitellessa kestävää ja sosiaalista kehitystä omassa yhteisössä. Olennainen osa ohjelmaa on lasten osallisuus. Lapsi on mukana aiheen valinnassa, toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Tarkoituksena on ottaa toiminta mukaan arkipäivän puuhissa. Lapset voivat pienryhmissä suunnitella esim. luokan kierrätyspisteet, osallistua ryhmän sääntöjen tekoon, valmistella ehdotuksia pihapiirin ja leikkipaikkojen parantamiseen sekä huolehtia lähiympäristöstään. Lisätietoa aiheesta www.vihrealippu.fi.

Sadutus

Sadutusmenetelmässä lapselle sanotaan; ” *Kerro satu, sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.*” Saduttaja ei anna sadutettavalle aihetta eikä tee lisäkysymyksiä. Saduttaja kirjaa sadun sana sanalta aivan siten kun sadun kertoja sen kertoo. Saduttajan tehtävänä on keskittyä kuuntelemaan kertomusta. Kertomuksen päätyttyä saduttaja lukee tarinan kertojalle, joka voi halutessaan muuttaa tarinaansa, näin tarina pysyy kertomuksen luojan päätäntävällässä. (Karlsson 2000, 44.)

Sadutus on menetelmänä loistava tapa tukea aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Aikuinen on sadutuksessa passiivinen ja lapsi aktiivinen toimija. Aikuinen saavuttaa lapsen luottamuksen helposti ollessaan läsnä kuunnellen lasta. Lapsi saa onnistumisen kokemuksen, kun hän saa jakaa tarinansa muiden kanssa ja sadusta jää pysyvä tuotos muistoksi.

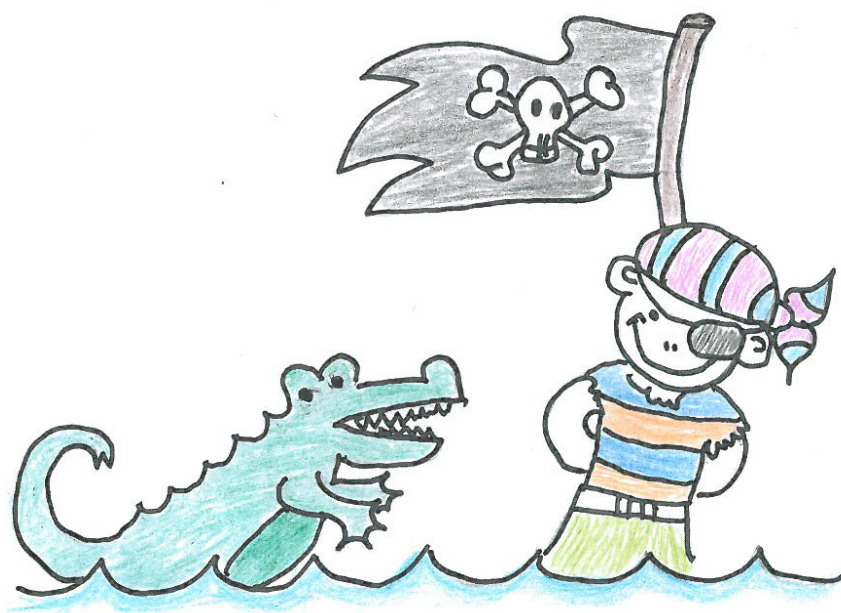
Sadutus kannattaa aloittaa heti toimintakauden alussa. Toimintakauden alkaessa lapset on hyvä jakaa kiinteisiin noin neljän hengen pienryhmiin. Pienryhmä lisää lapsen osallisuutta paremmin kuin saduttaminen suuressa ryhmässä. Ryhmään on hyvä valita sekä tyttöjä että poikia ja eri asioista kiinnostuneita lapsia. Mikäli on mahdollista, pienryhmään on hyvä valita sekä lukutaidottomia että lukutaitoisia lapsia. Pienryhmiä muodostettaessa vastuu on aina aikuisella, vaikka lasten osallisuudesta

puhutaankin. Tällä toiminnalla taataan se, ettei kukaan lapsista jää ilman ryhmää ja tunne itseään ulkopuoliseksi. (Karlsson 2005, 44.)

Prinsessasatu

Olipa kerran kuningas, jolla oli tyttö. Se oli prinsessa. Prinsessa meni metsään ja eksyi. Prinsessa käveli metsässä ja kuuli riitelyä. Sille tuli pahamieli. Se meni katsomaan kuka riiteli. Prinsessa näki kuinka aurinko ja kuu riitelivät. Prinsessa kysyi mikä oli hätänä. Aurinko kertoi, että he riitelivät siitä kumpi valaisee paremmin. Prinsessa kertoi auringolle ja kuulle, että molemmat ovat oikeassa, koska aurinko valaisee päivällä ja kuu yöllä. Aurinko ja kuu tulivat iloisiksi. Sitten prinsessa löysi takaisin kotiin auringon ja kuun kanssa. Kuningas oli iloinen, kun prinsessa tuli kotiin.

(Ryhmäsadutus 2012.)

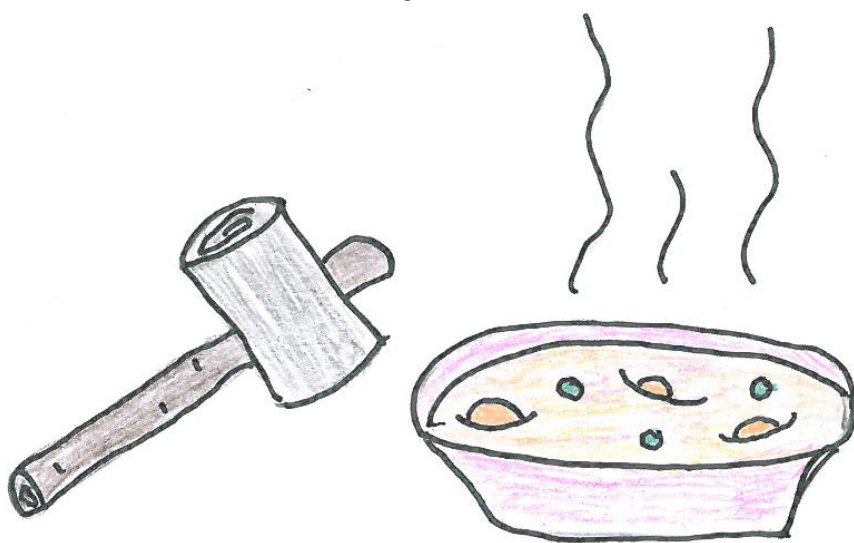

Ruokaraati

Ruokaraadin tarkoituksena on tuoda lasten ääni kuuluviin ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa sekä tulla kuulluksi ruokailuun liittyvissä asioissa.

Raati kootaan jokaisen ryhmän edustajasta. Edustaja valitaan äänestämällä ehdokkaaksi asettuneiden joukosta. Raati kokoontuu noin kerran kuukaudessa aikuisjäsenien toimesta. Aikuisjäsenenä toimii yleensä 1-2 aikuista henkilökunnasta, keittiön emäntä ja terveydenhoitaja. Raatilaisen tehtävä on tuoda kokouksen informaatio tiedoksi omalle ryhmälleen.

Raatilaiset voivat osallistua keittiön toimintaan tuomalla sinne ryhmästä ehdotuksia esim. uusista ruokalajeista joita toivotaan ruokalistalle, teemapäivien suunnitteluun, osallistumalla suurkeittiön toimintaan ja näin tuoda se tutuksi omalle ryhmälleen.

LÄHTEET

- Espoon kaupunki 2011. Lapsen osallisuuden kriteerit Espoon suomenkielisessä varhaiskasvatuksessa. Espoo: Espoon kaupunki.
- Karlsson, Liisa 2005. Tie osallisuuteen. Osallisuus yhdessä lasten kanssa. Teoksessa Tuula Stenius & Liisa Karlsson. Yhdessä lasten kanssa- seikkailu osallisuuteen. Helsinki:Miktor. 8-12.
- Karlsson, Liisa 2005. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Leinonen, Jonna; Ojala, Mikko & Venninen, Tuulikki 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi." Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusraportti. Helsinki:SOCCA- Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.
- Suomen Perustuslaki 11.6.1999/731. www.finlex.fi
- Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry 2012. www.vihrealippu.fi
- Yhdistyneet Kansakunnat 1989. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Helsinki: Suomen Unicef.

LISÄTIETOA:

www.socca.fi/julkaisut

www.vihrealippu.fi

www.kuunnelkaameita.fi

www.munvuoro.fi

www.lapsiasia.fi